

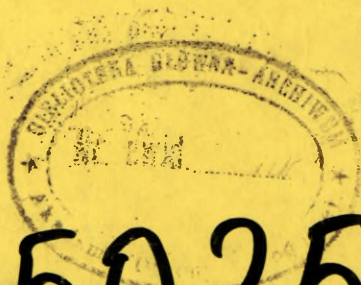

S/3658

**AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ**

AON wewn. 5021/97

**KONCEPCJE I KIERUNKI
PRZEMIAN EDUKACJI
DLA BEZPIECZEŃSTWA**

50259

WARSZAWA

1998

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
INSTYTUT NAUK HUMANISTYCZNYCH

AON wewn. 5021/97

**KONCEPCJE I KIERUNKI
PRZEMIAN EDUKACJI
DLA BEZPIECZEŃSTWA**

WARSZAWA

1998

Zespół autorski:

Jerzy Bienkowski, Marek Kucharski, Ryszard Stępień

Spis treści

Wprowadzenie	5
Rozdział I	
Ogólne założenia koncepcji edukacji obronnej społeczeństwa RP	17
Rozdział II	
Koncepcje (warianty) systemu edukacji obronnej	76
Bibliografia	96
Ważniejsze akty prawne i porozumienia	98

WPROWADZENIE

Okres transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej zapoczątkowany w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, wpłynął na uaktywnienie działań zmierzających do prze wartościowania zarówno w systemach gospodarczych, jak i w edukacji obronnej społeczeństwa polskiego. Pojawienie się zupełnie nowych, dotychczas „nieobecnych” dyskursów, poszukiwanie nowych paradygmatów i szerszych kontekstów filozofii edukacyjnej implikuje niejako, podjęcie także kwestii edukacji obronnej społeczeństwa, zwanej przez nas edukacją dla bezpieczeństwa.

Czas przełomu społeczno-politycznego doprowadził między innymi do sytuacji, w której władzę przejęli ludzie nowi, często nieprzygotowani do podjęcia tak poważnych wyzwań. Transformację tę należy traktować jako proces czasochłonny, wymagający zmiany mentalności społeczeństwa i zmiany całego dotychczasowego systemu służącego edukacyjnemu przygotowaniu do obrony państwa. Potwierdzają to obserwacje, w których daje się zauważyć zmiany zachodzące w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. W ramach transformacji ustrojów dążą one do zbliżenia struktur i form realizacji zadań, jakie spoczywają na społeczeństwie do standardów europejskich. Dotyczy to zarówno przekształceń legislacyjnych, jak i organizacyjno-funkcjonalnych. Proces ten ma charakter postępujący wraz z utrwalaniem się stabilizacji publicznej, a otwartość na kontakty międzynarodowe pozwala sądzić, że bliska współpraca ze strukturami europejskimi jest tylko kwestią czasu.

Sytuacja ta wytworzy – istniejącą już w państwach Zachodu – stałą tendencję, a nawet można powiedzieć prawidłowość, iż cywilni politycy nie tylko kierują siłami zbrojnymi, ale także stymulują i realizują w praktyce – przy wydatnej pomocy armii – proces obronnej edukacji społeczeństw. Są to - jak dotąd - na gruncie państw naszego regionu zjawiska nowe i nie zawsze znajdujące zrozumienie różnorodnych

czynników decyzyjnych. Prognoza rozwoju wydarzeń nakazuje jednak baczne ich śledzenie oraz pilne korzystanie ze sprawdzonych już wzorców. Nadszedł czas, by zacząć wreszcie rozumieć wspólnotę celów i zadań realizowanych zarówno przez ogniwa paramilitarne, jak i militarne. Sądzymy, iż nie można dłużej sankcjonować podziału struktur i sił (szczególnie w ramach szkolenia w OC) na pokojowe i wojenne. Podstawowym zadaniem powinna być szeroko pojęta edukacja społeczeństwa, przygotowująca je do umiejętnego zachowywania się zarówno w sytuacjach zaistniałych w czasie pokoju, jak i wojny. Proces edukacji musi być realizowany na każdym szczeblu, począwszy od sfer rządowych, a skończywszy na pojedynczym obywatelu.

Brak w polskiej edukacji tradycji kształcenia politycznego i obywatelskiego w zakresie obronności wpływa na konieczność doksztalcenia kadr rządowych i samorządowych, jak i pozostałej części społeczeństwa w zakresie wspólnych działań w wypadku konfliktów, zarówno w kontekście szerszym (systemu obronnego państwa), jak również węższym (w poszczególnych regionach). Edukacja obronna, jak wykazują badania w innych państwach,¹ powinna mieć swoje stałe miejsce począwszy od programów szkoły podstawowej i średniej, a skończywszy na działalności edukacyjnej realizowanej na szczeblu centralnym. W tej dziedzinie tkwią jeszcze niewykorzystane rezerwy i możliwości, które należy pozyskać oraz spożytkować w celu lepszego przygotowania społeczeństwa RP do działalności związanej z obronnością państwa.

Celem prezentowanego skryptu jest ukazanie przemyśleń autorów dotyczących możliwości rozwiązań systemowych, porządkujących pojmowanie edukacji obronnej jako zróżnicowanego pod względem treściowym i organizacyjnym przygotowania wszystkich obywateli do skutecznego realizowania zadań związanych z zapobieganiem różnym zagrożeniom bezpieczeństwa oraz minimalizowania ich skutków, tak podczas wojny, jak i w czasie pokoju. W takim ujęciu edukacja

obronna jest ważnym aspektem życia społecznego, który można rozpatrywać z systemowego punktu widzenia, a jeżeli tak to celowym wydaje się zdefiniowanie takich pojęć, jak: edukacja obronna, system obronny oraz występujących między nimi powiązań i zależności.

Termin edukacja pochodzi od łacińskiego słowa *educatio*, co oznacza nauczanie – uczenie się, jak i wychowanie. Edukacja łączy zatem rzeczywistość szkoleniowo-wychowawczą i refleksję nad nią oraz jej badanie.² Szczególnie interesujące w naszych rozważaniach wydaje się pojęcie edukacji ustawicznej (permanentnej), nadążającej za rozwojem i służącej potrzebom rozwoju.

W „Słowniku Pedagogicznym” Wincentego Okonia z 1981 roku, znaleźć można definicję terminu: „wychowanie obronne”, jako systemu działalności szkoły, instytucji paramilitarnych oraz samych wychowanków, którego celem jest przygotowanie młodzieży szkolnej i akademickiej do obrony własnego kraju oraz zapewnienia jej odpowiedniego rozwoju fizycznego i moralnego. Wychowanie obronne – pisze W. Okoń – sprowadza się do wyposażenia młodego pokolenia w odpowiednie wiadomości i sprawności oraz inne środki niezbędne do obrony własnego kraju w przypadku zagrożenia jego niepodległości oraz do odparcia wszelkiej napaści na jego terytorium.³ Już wstępna analiza tej definicji nasuwa przypuszczenie, że ma ona dość jednostronną interpretację, w której dominują akcenty wojskowe związane z przeciwdziałaniem napaści wroga. Porównanie jej, na przykład z treścią terminu: „obrona cywilna” wskazuje, że w tym przypadku chodzi o system przedsięwzięć mających na celu ochronę ludności, zakładów pracy i urządzeń użyteczności publicznej, dóbr kultury, ratowanie i udzielanie pomocy poszkodowanym w czasie wojny oraz współdziałanie w zwalczaniu klęsk żywiołowych i usuwanie ich skutków”.⁴

Obrona z kolei, to głównie „rodzaj działań bojowych wojsk, zawczasu planowanych i przygotowanych w oparciu o umocnienia terenowe, lub organizowany doraźnie, mający na celu przeciwdziałanie

napaści nieprzyjaciela.”⁵ Łączenie edukacji lub wychowania z pojęciem szeroko rozumianej obrony wydaje się zbyt śmiało i ryzykowne, bowiem sugeruje istnienie Arystotelesowskiej, jedynej przyczyny sprawczej. W tym przypadku chodzi bardziej o znalezienie ogólniejszej, bardziej uniwersalnej kategorii wyjaśniającej sens i cele przeciwdziałania zagrożeniom bezpieczeństwa, nie koniecznie wynikającym z napaści zbrojnej na Polskę.

Pojęciem, które wydaje się bliższe interesującym nas zagadnieniom jest „edukacja dla bezpieczeństwa”. Wynika to między innymi z definicji terminu „bezpieczeństwo narodowe”, wskazującej bądź to na „stan społeczeństwa określony stosunkiem wielkości potencjału obronnego jakim ono dysponuje do skali zagrożeń,” bądź też „zdolność narodu do ochrony jego wartości wewnętrznych przed zagrożeniem zewnętrznym.”

Bardziej wnikliwa analiza istoty terminu: „edukacja dla bezpieczeństwa” również nasuwa wiele wątpliwości. W tej sytuacji najprościej jest przyjąć opisowe założenie, iż system edukacji obronnej społeczeństwa RP powinien zawierać elementy rzeczowe i strukturalne świadomie ukierunkowane na zapewnienie bezpieczeństwa narodowego, głównie poprzez przygotowanie wszystkich obywateli do skutecznego realizowania zadań związanych z przeciwstawianiem się różnym zagrożeniom bezpieczeństwa tak podczas wojny, jak i w czasie pokoju. Celem uniknięcia nadinterpretacji niektórych sformułowań, zasadne będzie zaprezentowanie najistotniejszych terminów ściśle związanych z prezentowanymi wcześniej pojęciami.

Obrona cywilna – system przedsięwzięć mających na celu ochronę ludności, zakładów pracy i urzędów użyteczności publicznej, dóbr kultury, ratowanie i udzielanie pomocy poszkodowanym w czasie wojny oraz współdziałanie w zwalczaniu klęsk żywiołowych i usuwanie ich skutków.⁶ Obrona cywilna – jedno z ogniw układu pozamilitarnego w systemie obronnym państwa – przeznaczona jest do przygotowania i koordynowania przedsięwzięć planistycznych, zapobie-

gawczo ochronnych i ratunkowych, mających na celu ochronę ludności cywilnej przed niebezpieczeństwami wynikającymi z działań zbrojnych i klęsk żywiołowych oraz przewyższanie ich bezpośrednich następstw, a także zapewnienie warunków koniecznych do przetrwania.

Obrona powszechna państwa – rodzaj obrony państwa, w ramach której przygotowuje się i wykorzystuje w obronnych działaniach militarnych i pozamilitarnych wszystkie zasoby ludzkie i materialne w sposób zapewniający skuteczne odparcie agresji.

Obrona terytorialna – prowadzenie walki przez państwo w formie obrony powszechnej. Obejmuje przedsięwzięcia operacyjno-taktyczne, techniczno-obronne i szkoleniowe, mające na celu przygotowanie określonych sił i środków do realizacji zadań wsparcia i zabezpieczenia wojsk operacyjnych, prowadzenia samodzielnych działań bojowych oraz ratowniczych. Prowadzona jest na całym terytorium kraju. Skupia i koordynuje działania pozamilitarnych ogniw obronnych na rzecz sił zbrojnych.⁷

Obrona terytorialna – całokształt zamierzeń operacyjno-taktycznych, techniczno-obronnych i szkoleniowych mających na celu zabezpieczenie wojsk operacyjnych i infrastruktury wojskowo-obronnej w systemie obronnym państwa.⁸

Ochrona ludności – zespół norm zwyczajowych i prawnych ochraniających ludność cywilną przed niebezpieczeństwem wojny.⁹ Ochrona (ludności) – zespół czynności mających na celu zabezpieczenie ludzi i sprzętu bojowego przed oddziaływaniem różnych czynników rażenia.¹⁰

Polityka bezpieczeństwa państwa – element polityki państwa w zakresie praktycznej działalności władzy wykonawczej w sferze tworzenia i wykorzystania potencjału obronnego dla realizacji celów i zadań wynikających z założeń polityki i bezpieczeństwa.¹¹

Samoobrona ludności – działanie obronne ludności w czasie wojny oraz przygotowanie się do niej w czasie pokoju.¹² Samoobrona ludno-

ści – element składowy obrony cywilnej, obejmujący kompleks przedsięwzięć mających na celu przygotowanie i prowadzenie prac związanych z ochroną ludności w czasie pokoju i w okresie wojny.

Samoobrona zakładów pracy – zespół przedsięwzięć realizowanych przez oddziały samoobrony przed zagrożeniami czasu pokoju i wojny, mających na celu ochronę załóg zakładów pracy oraz ich obiektów.

System obrony państwa – skoordynowany wewnętrznie zbiór elementów organizacyjnych, ludzkich i materiałowych wzajemnie powiązanych i działających na rzecz obrony państwa.¹³ System obronny RP – stanowią elementy potencjału obronnego własnego i ewentualnie sojuszniczego połączone celem politycznym, zapewniającym historycznie uwarunkowaną suwerenność i niepodległość narodu polskiego, jego prawa do integralności terytorialnej i nienaruszalności granic państwa.¹⁴

Świadczenia na rzecz obrony – rodzaj świadczeń określonych w ustawie o powszechnym obowiązku obrony RP. Ustawa przewiduje dwa rodzaje świadczeń: świadczenia osobiste i świadczenia rzeczowe dla potrzeb przygotowania obrony kraju w razie wprowadzenia stanu bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa państwa, ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny oraz przekazywanie maszyn, urządzeń i środków transportowych dla potrzeb obrony państwa.¹⁵

Szkolenie – cykl zajęć (wykładów zorganizowanych w celu uzupełnienia czyjegoś wykształcenia, czyichś wiadomości z jakiejś dziedziny. Szkolenie może być zawodowe lub fachowe. Szkolenie realizowane jest w układzie militarnym (siły zbrojne), jak i pozamilitarnym. W zakresie szkolenia sił zbrojnych rozumiemy je jako działalność dowódców, wykładowców i instruktorów, prowadzoną w sposób planowy, w toku której kierują oni opanowaniem wiadomości, umiejętności i nawyków żołnierzy, równocześnie przygotowując ich do wykonywania indywidualnych i zespołowych zadań w ramach pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych na przyszłym polu walki.

Natomiast szkolenie realizowane w ramach powszechnej edukacji obronnej społeczeństwa RP umożliwia przyswajanie wiadomości i umiejętności niezbędnych do dalszego rozwoju intelektualnego oraz doskonalenia praktycznych umiejętności z zakresu samoobrony przed wypadkami i klęskami każdego rodzaju.

Edukację obronną traktujemy jako system, to znaczy jako całość bardziej złożoną - z racji wzajemnych związków między częściami składowymi - niż prosta suma tych części. System ten, to zbiór oddzielnych elementów oddziałujących na siebie tak, by mógł osiągnąć określony wcześniej cel. Tak więc, system edukacji obronnej jest zwartą całością, którą można wyodrębnić z otoczenia. Co więcej, jest to całość zorganizowana, ponieważ odzwierciedla dynamiczne i wzajemne związki między różnymi częściami składowymi, a jakakolwiek zmiana któregoś z elementów pociąga za sobą w sposób konieczny zmiany pozostałych elementów, a w konsekwencji - całego systemu.

Edukacja obronna społeczeństwa w Polsce jest dziedziną wciąż silnie determinowaną wieloletnimi tradycjami i dość żywiołową grą interesów różnych sił społecznych i politycznych. Dlatego też bardzo trudno jest ujmować ją jako prostą sumę przemysłanych i wzajemnie powiązanych działań kształceniowych i wychowawczych, współtworzących spójny system. Do stwierdzenia takiego upoważniają między innymi badania CBOS, z których wynika, że w opinii 67 % dorosłych Polaków klęska powodzi stała się przedmiotem gry politycznej.

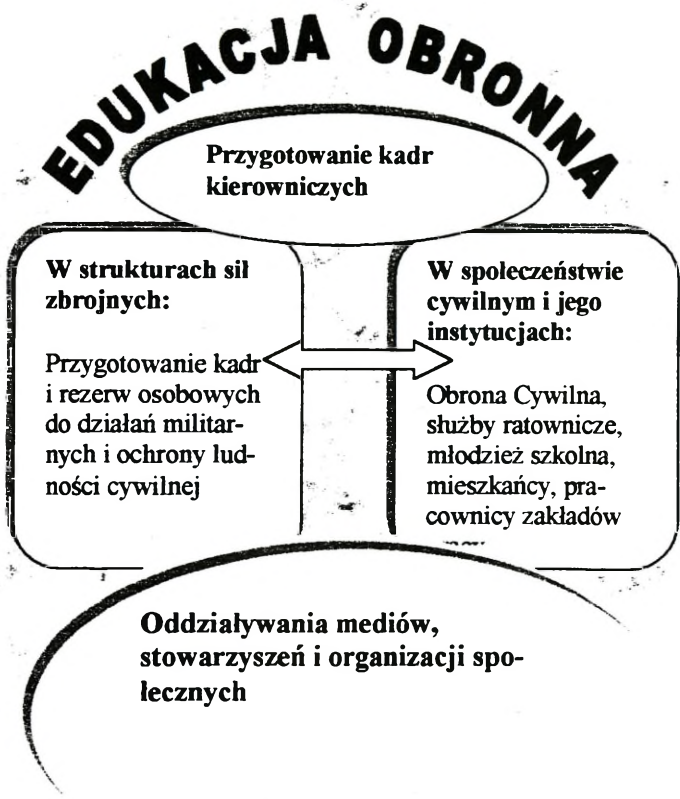
Ze względu na rozległy zakres pojęcia: edukacja obronna, przyjęto następującą jej definicję: **jest to ogół procesów oświatowo - wychowawczych, realizowanych głównie przez rodzinę, szkołę, wojsko, kościoły, środki masowego komunikowania, organizacje społeczne i stowarzyszenia, zakłady pracy oraz specjalnie powołane instytucje, ukierunkowanych na kształtowanie systemu wartości i upowszechnianie wiadomości ważnych dla bezpieczeństwa kraju (rys. 1).**

Przyjmując za podstawę treść pojęcia: „edukacja obronna”, stwierdzić należy, iż funkcjonujące obecnie rozwiązania z zakresu obronności państwa, a w szczególności edukacji obronnej społeczeństwa, wielokrotnie nowelizowane podstawowe akty normatywno-prawne i funkcjonujące struktury organizacyjno-podległościowe dotyczące edukacji obronnej i bezpieczeństwa państwa, są niespójne z rzeczywistością i wymagają nowych regulacji. Stwierdzenie to wynika między innymi z tego, iż na system edukacji obronnej społeczeństwa polskiego rzutują:

- przeobrażenia społeczno-polityczne i ekonomiczne w naszym kraju;
- zakładana integracja Polski z systemami i strukturami zachodnioeuropejskimi;
- zapewnienie sprawnego działania systemu ochrony ludności, w tym funkcjonowania edukacji obronnej całego społeczeństwa.

W tym aspekcie niezmiernie ważny jest problem wyboru drogi. Czy pójść już sprawdzoną, którą wybrały państwa Europy Zachodniej i uporządkować obszar prawno-strukturalny w zakresie edukacji obronnej społeczeństwa, w tym określić obszar nadzwyczajnych zagrożeń i ochrony ludności według reguł i form już sprawdzonych, czy może mają to być zmiany w bardzo szerokim zakresie wykorzystujące doświadczenia rodzime? Chodzi nie tylko o zmiany dotyczące zadań i samego podporządkowania poszczególnych resortów. Sprawa dotyczy w istocie całej filozofii edukacji obronnej, w tym i ochrony ludności przed różnego rodzaju klęskami wynikającymi z działania żywiołów, jak i działań wojennych.

Uwarunkowania wynikające z reformy państwa oraz przyjęcie nowej doktryny wojennej o wyraźnym charakterze obronnym wymaga nie tylko przebudowy struktury obronno-militarnej państwa, co systematycznie się dokonuje, ale przygotowania koncepcji kierowania państwem i jego obszarami w sytuacji kryzysu.

Rys.1. Zakres pojęciowy edukacji obronnej społeczeństwa

Autorzy uważają, że zawarte w skrypcie propozycje zmian i przebudowy systemu edukacji obronnej społeczeństwa mają charakter dyskusyjny i otwarty. Dlatego wiele problemów i zadań ujęto wariantowo. **Koncepcja budowy systemu edukacji obronnej nie może być ograniczona do zmiany struktury istniejącego systemu; przyszłość bowiem zależy przede wszystkim od treści i wartości, jakie**

w ramach takiej czy innej struktury będą rozwijane i upowszechniane.

W związku z powyższym system edukacji obronnej społeczeństwa można zdefiniować jako układ zasobów i czynności przeznaczonych do wspierania uczenia się. Jednakże system edukacji obronnej nie poddaje się ani analizom stosowanym w szkolnictwie publicznym, ani systemom występującym w instytucjach życia gospodarczego (systemy szkoleniowe). Ilekroć mamy do czynienia z zagadnieniem konstrukcji złożonego systemu edukacji obronnej, towarzyszy temu zamiar, by przyjąć, że do najlepszego rozwiązania doprowadzi stałe następstwo kroków. Rzadko się to sprawdza. Jak potwierdza praktyka, optymalne podejście wymaga zazwyczaj najrozmaitszych odchyśleń od takiego modelu. Toteż, kierując się zarówno określoną strategią postępowania, jak i szeregiem reguł, procedur i technik, wychodzimy z założenia, że nie istnieje tylko jedno podejście. Edukację obronną ukazujemy więc w ujęciu celowościowym, procesualnym i strukturalnym.

Jesteśmy przekonani, że strukturalna analiza systemu edukacji obronnej może stanowić jeden z aspektów jej planowania szczególnie na szczeblu centralnym. Pomijając ujęcie systemowe bardzo trudno byłoby sprawować kontrolę nad tak złożonymi działaniami edukacyjnymi bez w miarę dokładnego uchwycenia ich struktury. Wreszcie, poziom analizy systemowej tworzy warunki do rozpatrzenia możliwie wszystkich części składowych systemu, zrozumienia ich wzajemnych związków, dostrzeżenia różnych dostępnych rozwiązań i ich skutków (ekonomiczne, socjologiczne, psychologiczne, prawne i inne) oraz, gdy zachodzi taka potrzeba, regulowania systemu poprzez ciągłe sprawdzanie wyników jego funkcjonowania.

Systemowe ujęcie edukacji obronnej społeczeństwa, daje możliwość każdemu, kto jest związany z nią, bez względu na miejsce zajmowane w jej strukturach społecznych, politycznych, gospodarczych, militarnych i innych - uświadomienie tego, że edukacji obronnej nie

można ograniczać do tradycyjnego ujęcia jako „przygotowania obywateli do obrony własnego kraju w wypadku zagrożenia jego niepodległości oraz do odparcia wszelkiej napaści na jego terytorium”.

Już samo pojęcie edukacji (edukacji obronnej tym bardziej) nie jest jednoznaczne. Z jednej strony określa ono **proces**, z drugiej zaś **rezultat** tego procesu. Zasygnalizowaną niejednoznaczność pojęciową dodatkowo komplikuje jej złożoność wyrażająca się w co najmniej dwóch obszarach wpływów (oddziaływań) na społeczeństwo i poszczególne jego struktury (instytucje) – adresatów edukacji obronnej, są to:

- Działania podejmowane przez instytucje, mające na celu realizowanie określonego zadania edukacyjnego, szkoleniowego;
- Oddziaływania równoległe (stowarzyszenia i organizacje społeczne, środki masowego komunikowania).

Jeśli edukacja obronna tworzy system to w praktyce oba rodzaje wpływów działają równoległe i są ze sobą ściśle sprzężone. Zatem, organizatorzy edukacji obronnej, planując jej cele, treści i metody, czyli organizując wpływy i bodźce, które mają doprowadzić do określonych zmian w systemach wartości, umiejętności i wiadomościach społeczeństwa, muszą uwzględniać szeroki strumień wpływów pozostających poza zasięgiem ich bezpośredniej ingerencji. Jest to zaledwie jeden z obszarów charakteryzujących edukację obronną jako zjawisko społeczne.

Wobec tak zarysowanych problemów trudno mówić o procesie edukacji obronnej jako układzie zamkniętym. Nie ma możliwości określenia ilości i jakości działających wpływów (na przykład ze względu na niezależność stowarzyszeń i organizacji społecznych oraz środków masowego oddziaływania), a w konsekwencji trudno o bezbłędne metodologicznie planowe działanie prowadzące w tym przypadku do zmian w postawach, umiejętnościach i wiadomościach obywateli społeczeństwa.

Konstruując system edukacji obronnej trzeba odpowiedzieć wcześniej na szereg pytań. Kogo edukacja obronna dotyczy? Jeżeli całego społeczeństwa, to czy możemy wyróżnić z niego jakieś poszczególne grupy usprawniające proces edukacji? Jakie jest ich przygotowanie i w jakim zakresie mogą one wpływać na inne grupy społeczeństwa pozostające w luźniejszych zależnościach społecznych (instytucjonalnych)? Nie można również pomijać pytań dotyczących jakości przygotowania kadr (nauczycieli?) odpowiedzialnych za realizację celów i zadań edukacji obronnej. Wiadomo również, że powinni oni być objęci stałym doskonaleniem kwalifikacji. Z tej racji nasuwa się przypuszczenie, że w kraju powinny funkcjonować stałe ośrodki oświatowe koncentrujące swoją działalność na kształceniu, doksztalcaniu i doskonaleniu osób zajmujących się edukacją obronną.

¹ Zob. Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza (pod kier. nauk. płk.dr.hab. Ryszarda Stępnia). Cz.II.

² Zob. m.in. B.Suchodolski, Pedagogika jako nauka o człowieku, „Rocznik Pedagogiczny” 1980, nr 12, s.7 i nast.; Encyklopedia Pedagogiczna (pod red. W.Pomykały), Warszawa 1993.

³ W.Okoń, Słownik Pedagogiczny, Warszawa 1981, PWN, s.349.

⁴ Leksykon Wiedzy Wojskowej, Warszawa 1997, MON, s.250.

⁵ Słownik z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 1996, AON, wyd. III, s.45.

⁶ Leksykon Wiedzy Wojskowej, op.cit., s.250.

⁷ Regulamin działań taktycznych, cz. I, Warszawa 1994, s.65.

⁸ Leksykon Wiedzy Wojskowej, op.cit., s.255.

⁹ Tamże, s.260.

¹⁰ Mała Encyklopedia Wojskowa, t.2, Warszawa 1967, s.483.

¹¹ J.Zubek, Doktryny bezpieczeństwa, Warszawa 1992, s.11.

¹² Leksykon Wiedzy ..., op.cit., s.390.

¹³ Biuletyn Informacyjny nr 1/159, Wyd. Szt.Gen.WP, Warszawa 1994, s.7.

¹⁴ K.Nożko, Sztuka tworzenia przewagi w systemie obronnym RP, wyd. Bellona, Warszawa 1994, s.16.

¹⁵ Leksykon ..., op.cit., s.445.

OGÓLNE ZAŁOŻENIA KONCEPCJI EDUKACJI OBRONNEJ SPOŁECZEŃSTWA RP

Celem proponowanego ujęcia systemowego jest stworzenie w przyszłości wszystkim tym, którzy w jakiegokolwiek roli działają w złożonych strukturach edukacji obronnej (mają na nią wpływ), możliwości analizowania tej złożoności, opisywania jej, wykrywania dysfunkcji, gdy te pojawiają się, oraz uwzględnienia w podejmowanych decyzjach różnych poziomów rzeczywistości społecznej lub instytucjonalnej.

Na system edukacji obronnej składa się zespół elementów obejmujących cele, treści kształcenia (szkolenia) i oddziaływań kształtujących postawy oraz sposoby ich realizacji, osoby kierujące procesami edukacji, adresatów i środowisko dydaktyczno – wychowawcze oraz swoiste związki między tymi elementami; naczelną ideą systemu edukacji obronnej jest takie ukształtowanie tych elementów i związków, aby – jako harmonijnie działająca całość – jak najlepiej służyły osiągnięciu celów związanych z przygotowaniem obronnym społeczeństwa (rys. 1).

Uzasadnione wydaje się ujmowanie edukacji obronnej społeczeństwa jako systemu, który składa się z wzajemnie na siebie oddziałujących części, powiązanych między sobą całą siecią różnych zależności. Sądzymy, iż edukacja obronna powinna mieć charakter całościowy w obrębie systemu. Takie podejście pozwala na doskonalenie wzajemnie na siebie oddziałujących umiejętności, wiedzy, budowania systemów wartości dobra wspólnego.

Edukacja obronna społeczeństwa jako system jest zorganizowanym połączeniem elementów, to znaczy:

- **po pierwsze**, że istnieje zamierzone uporządkowanie ludzi, materiałów i procedur (elementy systemu są w zgodzie z określonym planem);
- **po wtóre**, że elementy systemu są wzajemnie od siebie zależne (ludzie, materiały i procedury są częścią spójnej całości, gdzie każda część jest istotna i wpływa na pozostałe).

System edukacji obronnej jest zatem zaplanowanym i współzależnym uporządkowaniem jego elementów składowych. Kolejną ważną cechą systemu edukacji obronnej jest to, że przyświeca mu cel ogólny; właśnie ze względu na ów cel ogólny zaprojektowany został taki, a nie inny system.

Formułowane w systemie edukacji obronnej cele ogólne wynikają z przyjętych założeń (Konstytucja RP, doktryna obronna, przewidywane potrzeby i oczekiwania społeczne na wypadek wystąpienia zagrożeń zarówno w okresie pokoju jak i konfliktu zbrojnego, zobowiązania międzynarodowe). W Polsce cele te określone są w podstawowych dokumentach państwowych zawierających omówienie głównych kierunków szeroko pojmowanej polityki obronnej. Najważniejszym celem edukacji obronnej jest spowodowanie pozytywnych zmian w wartościach, umiejętnościach i wiadomościach pożądanых w sytuacjach zagrożeń czasu pokoju i wojny.

Podstawowe cele edukacji obronnej dotyczą:

- Kształtowania postaw, hierarchii wartości oraz emocjonalnego powiązania społeczeństwa z zadaniami obronnymi właściwymi dla okresu zagrożeń wynikających z rozwoju cywilizacyjnego, zagrożeń ze strony sił przyrody oraz wojny;
- Wdrażania społeczeństwa, jako całości i poszczególnych jego wyspecjalizowanych struktur (instytucji), do działalności praktycznej poprzez zapewnienie stosownych instrumentów prawnych i mechanizmów pozwalających wszystkim szczeblom władzy, organi-

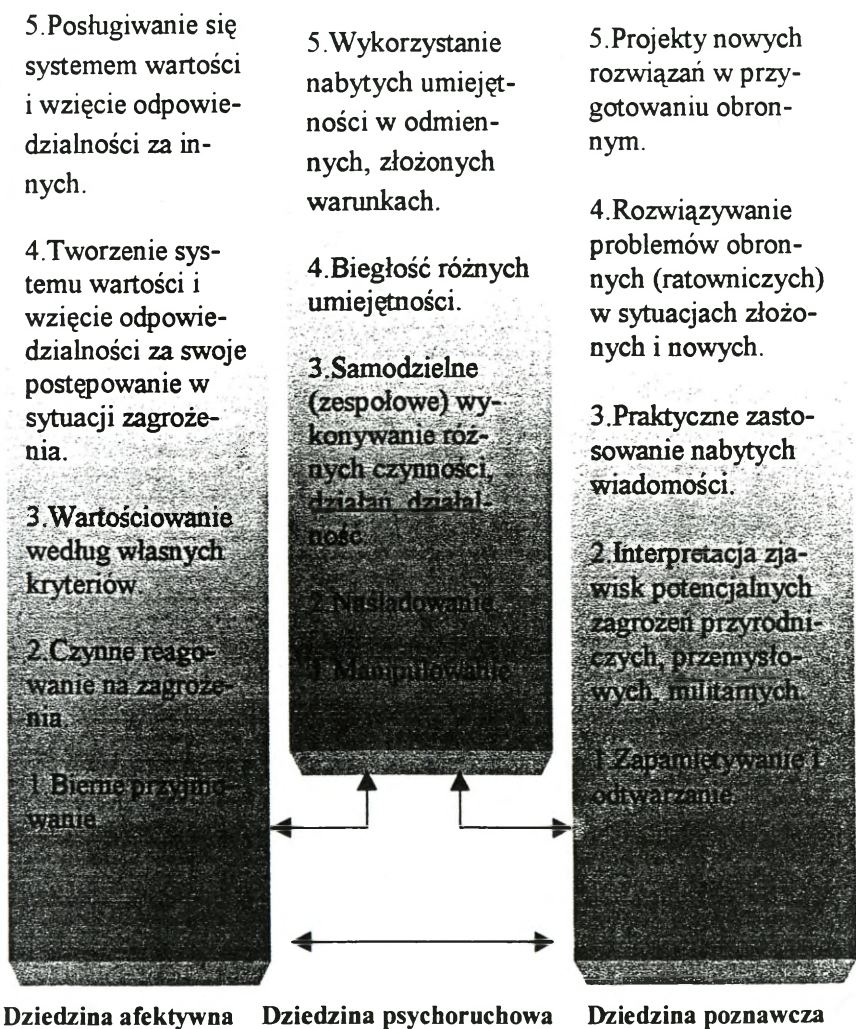
zaczom pozarządowym i instytucjom humanitarnym szybko i skutecznie działać, by w efekcie zapobiegać, minimalizować i usuwać skutki zagrożeń militarnych i innych występujących w czasie pokoju;

- Wyposażenia społeczeństwa w wiedzę obronną i ochronną w zakresie powszechnej samoobrony.

Ogólne cele edukacji obronnej wyznaczają podstawowe kierunki funkcjonowania całego systemu edukacji. Determinują zatem główne sfery działania zarówno instytucji i osób strukturalnie związanych z problematyką obronną, jak i organizacji społecznych, służb, osób, które uczestniczą w niej na zasadzie całkowitej dobrowolności (np. stowarzyszenia i organizacje społeczne).

Przedstawione propozycje celów edukacji obronnej są przykładem sformułowań bardzo ogólnych, dotyczących całego systemu edukacji. Poszczególne instytucje, stowarzyszenia, organizacje i osoby określają cele edukacji obronnej w zależności od możliwości oddziaływań (zasięg, środki wyrazu i wiele innych elementów) oraz od tego do kogo adresują swoje oddziaływania. **Niezwykle ważna jest więc koordynacja owych oddziaływań tak, aby objęły one możliwie całe społeczeństwo.**

W każdej z dziedzin przygotowującej obronnie społeczeństwo: afektywnej, psychoruchowej i poznawczej (rys. 2) należy wyodrębnić wiele poziomów, odpowiadających stopniom złożoności procesów intelektualnych niezbywalnych poszczególnym osobom zajmującym różne stanowiska (od członka społeczności lokalnej - mieszkańca, członka formacji OC, ratownika, strażaka, dowódcy formacji OC, kierownika akcji ratowniczej, aż po osoby kierujące wielkimi zespołami ludzkimi w warunkach zbiegu różnorodnych zagrożeń, np. konfliktu zbrojnego lub awarii przemysłowej). Takie ujęcie celów edukacji obronnej, z dodatkową hierarchią, w zależności od specjalistycznego bądź ogólnoobronno przy-

Rys.2. Taksonomiczne ujęcie celów edukacji obronnej społeczeństwa

gotowania poszczególnych grup organizacyjnych ludności, uwidacznia **sekwencyjność nabywania i doskonalenia umiejętności obronnych**. Najwyższe poziomy celów edukacji obronnej we wszystkich trzech dziedzinach uwypuklają to, co jest najistotniejsze z punktu widzenia przygotowania szczególnie kadr kierowniczych.

Nadzwyczaj istotne, a często dotychczas zaniedbywane, jest rozwijanie w procesie edukacji obronnej bardziej zintegrowanego i wyważonego systemu zdobywania wiedzy i umiejętności; łącznie z tworzeniem systemu wartości społecznie pożądanых (nie tylko w sytuacjach zagrożeń).

Współzależność celów edukacji obronnej z dziedziny afektywnej z celami poznawczymi polega na tym, że zmieniająca się ciągle wiedza (nowe zagrożenia przemysłowe, nowe środki militarne) modyfikuje kryteria oceny i hierarchię wartości.

Edukacja obronna jest „instytucją społeczną”, w której dobro wspólne powinno być niekwestionowaną i podstawową zasadą jej funkcjonowania. Edukacja obronna rozumiana i realizowana zgodnie z zasadą priorytetu wartości uniwersalnych umożliwi przywrócenie równowagi wartości dotychczas zaniedbywanych, jak: odpowiedzialność, wrażliwość, poczucie wspólnoty, porozumienie. Potrzebę kształtowania takich wartości w edukacji obronnej potwierdzają wyniki przywoływanych już badań CBOS na okoliczność powodzi z lipca 1997 r. - w opinii większości respondentów klęska powodzi ujawniła zdolność ludzi do wspólnego działania (94 %) i poczucie solidarności (91 %). W sumie zatem nastąpią - jak można sądzić - istotne zmiany w sferze wartości (postaw), motywacji i wiedzy (ujmowanej łącznie ze sprawnościami). Zmiany te polegać będą - jak można przypuszczać - między innymi na ożywieniu dążeń skierowanych na realizację celów wartościowych społecznie, na ochronę wartości uniwersal-

nych, na przewyższenie zagrożeń militarnych, wynikających z rozwoju cywilizacyjnego i ciągle groźnych, a trudnych do opanowania żywiołów przyrody.

Warunkiem osiągnięcia zamierzonych celów i zadań edukacji obronnej jest dobór odpowiednich treści kształcenia (szkolenia). Wydaje się, że najbardziej trafny będzie dobór takich zróżnicowanych treści, aby wiązały one poznanie z działaniem. Aby to osiągnąć należy stworzyć w ośrodkach edukacji obronnej odpowiednie warunki organizacyjno – programowe. W zakresie treści kształcenia (szkolenia) obronnego oznacza to konieczność nakreślenia takich swoistych ram programowych, które będą sprzyjać aktualizacji treści (zmieniające się zagrożenia, potrzeby społeczne, normy prawne i inne) oraz umożliwią uczestnikom edukacji samodzielne, chociaż symulowane, nabywanie umiejętności. Jest to szczególnie ważne dla osób kierujących różnego typu akcjami, ze względu na niepowtarzalność splotu różnych zagrożeń, mobilność ludności, zawodność środków technicznych, ograniczony dopływ informacji, niedostatek sił i środków.

Jednym z kardynalnych warunków tak pomyślanej edukacji obronnej jest określanie i przestrzeganie podstawowych bloków treści. Sądzimy, iż najogólniejsze zalecenia w tym względzie powinny dotyczyć wyodrębnienia kilku bloków treści:

- **Pierwszy**, stanowiący podbudowę następnych i dominujący w początkowym etapie edukacji obronnej, powinien obejmować treści o charakterze ogólnobronnym.
- **Drugi** blok powinien obejmować również treści ogólnobronne, ale zróżnicowane ze względu na adresata (uczniowie różnych poziomów szkół, kadry administracji centralnej, terenowej i samorządowej, ludność w miejscu zamieszkania itp.).
- Blok **trzeci** to treści specjalizacyjne, przygotowujące do sprawowania określonych funkcji w systemie obronnym państwa (kadry

kierownicze związane bezpośrednio z problematyką obronności, w tym także różnymi rodzajami ratownictwa, formacje obrony cywilnej, jednostki straży pożarnej, siły zbrojne). Treści te muszą występować po blokach treści ogólnobronnych, są bowiem ich kontynuacją i uszczegółowieniem w wybranym zakresie.

Taki układ bloków treści ma mocne uzasadnienie ze względu na efektywność całego systemu przygotowania obronnego społeczeństwa. Ma on także uzasadnienie ogólnopedagogiczne i psychologiczne. Specjalistyczne, szczegółowe informacje mogą być właściwie rozumiane i wykorzystywane w kształtowaniu specjalistycznych umiejętności obronnych (w tym ratowniczych) wtedy, gdy podbudowane są wiadomościami podstawowymi, stanowiącymi elementarną strukturę treści z zakresu obronności. Dopiero na tle owej struktury można przedstawiać znaczenie informacji szczegółowych (specjalistycznych), a jeżeli tak to istotnym jest zróżnicowanie doboru metod stosowanych w edukacji obronnej.

Organizacja procesu edukacji obronnej powinna być zróżnicowana w zależności od zakładanych celów i przekazywanych treści poszczególnym grupom organizacyjnym (osobom). Zróżnicowanie przebiegu procesu szkolenia obronnego jest w znacznym stopniu powiązane także z doбором odpowiednich metod. Co wpływa na efektywność tego procesu. W edukacji obronnej do niezbędnego minimum należy ograniczyć stosowanie metod typu podającego na rzecz wszelkiego typu gier dydaktycznych (decyzyjnych) – w przygotowaniu obronnym kadr kierowniczych oraz zajęć praktycznych – przygotowując służby ratownicze i ogół społeczeństwa do reagowania (zachowań) na różne rodzaje zagrożeń. Uwarunkowania właściwego doboru metod szkolenia obronnego można zatem ujmować w dwóch płaszczyznach.

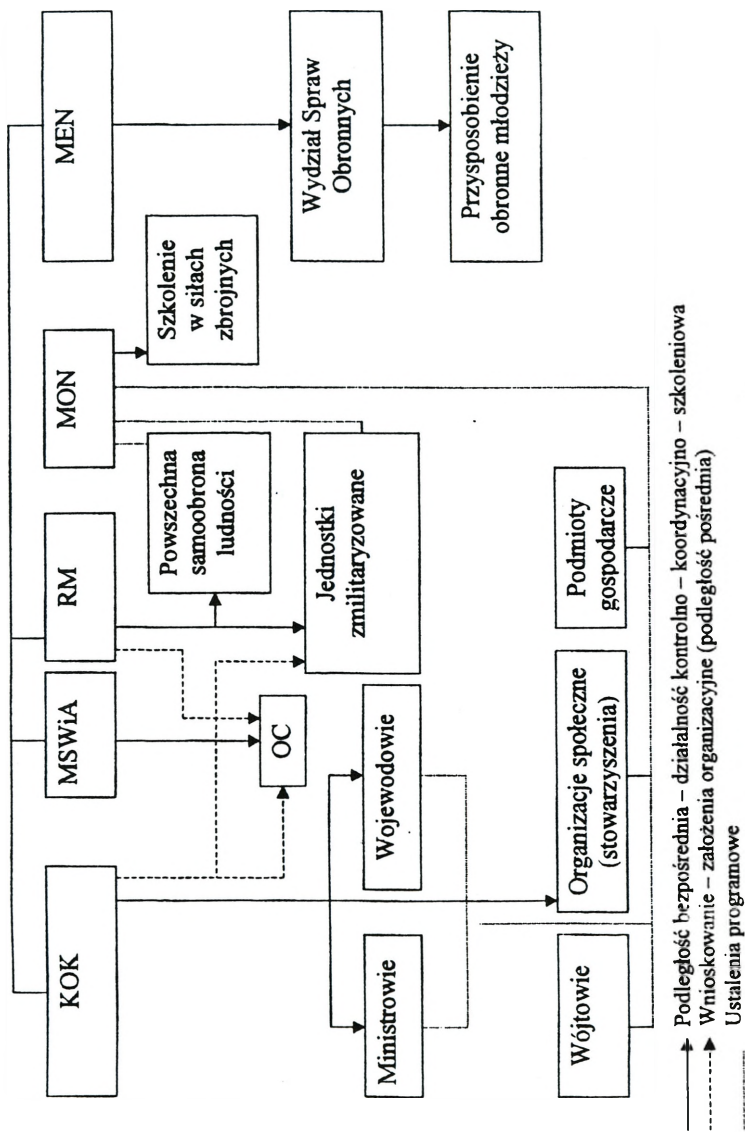
- **Pierwsza** z nich to związki metod z innymi elementami systemu edukacji obronnej,

- **druga** zaś – to zależność doboru oraz skuteczności stosowania metod od zespołu cech poszczególnych grup (osób) - adresatów edukacji.

Adresaci, jeden z elementów osobowych systemu edukacji obronnej, w myśl zasady powszechności, to społeczeństwo jako całość oraz specjalnie zorganizowane jego grupy, instytucje, służby (siły zbrojne, obrona cywilna, straż pożarna, wszelkiego rodzaju służby ratownicze itd.).

Zgodnie z obowiązującym na dzień dzisiejszy prawem w Polsce funkcjonuje pięć ośrodków decyzyjnych zajmujących się kierowaniem edukacją obronną. Należą do nich Komitet Obrony Kraju (KOK), Urząd Rady Ministrów (URM), Ministerstwo Obrony Narodowej (MON), Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEN) oraz powołane Ustawą Sejmu z 21 czerwca 1996 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA). Natomiast odpowiedzialność za działania związane z praktycznym przygotowaniem ludności do działań związanych z umiejętnym zachowaniem się podczas różnego rodzaju klęsk zarówno czasu pokoju, jak i wojny, obciąża trzy ministerstwa i cztery organy centralne.¹ Układ strukturalny dotyczący systemu edukacji obronnej w Rzeczypospolitej Polskiej i miejsce ośrodków decyzyjnych prezentuje rysunek 3.

Ośrodkiem, który w istotny sposób wpływa na obronność kraju, jest Komitet Obrony Kraju. W ramach powszechnego obowiązku obrony zajmuje się on ustalaniem, kontrolą i koordynacją zadań dla: ministrów, wojewodów, burmistrzów (prezydentów) i wójtów oraz organizacji społecznych, podmiotów gospodarczych i innych jednostek organizacyjnych. Ponadto ustala założenia organizacyjne dla formacji obrony cywilnej i jednostek zmilitaryzowanych. W ramach posiadanych uprawnień KOK odpowiada za przygotowanie do działalności obronnej kadry kierowniczej administracji rządowej i samorządowej.

Rys. 3. Struktura systemu edukacji obronnej społeczeństwa

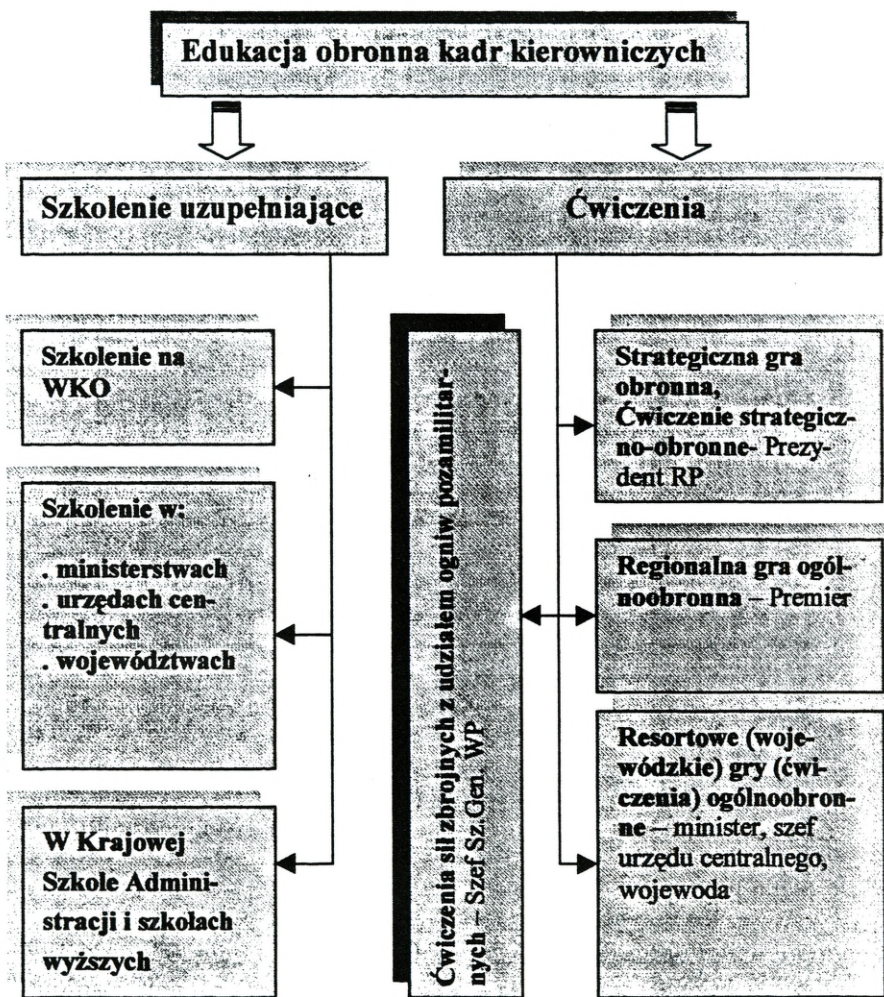
Istotną rolę w tym zakresie spełnia uchwała Nr 4/85 Komitetu Obrony Kraju z dnia 29 czerwca 1985 r. w sprawie szkolenia obronnego kadr kierowniczych i pracowników aparatu wykonawczego (Dziennik Urzędowy Komitetu Obrony Kraju z 1985 r. Nr 4, poz. 28).

W wyniku analizy corocznych „Wytycznych KOK w sprawie doskonalenia systemu obronnego Państwa”, należy stwierdzić, iż w zakresie edukacji obronnej kadr kierowniczych administracji rządowej i samorządowej KOK ogranicza się tylko do wydawania ogólnych wytycznych do szkolenia doskonalącego oraz jego weryfikacji i kontroli.

Zaistniałe zmiany społeczno-polityczne spowodowały sygnowane przez Prezydenta RP „Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa”, a w związku z tym przyjęte w listopadzie 1992 r. przez KOK założenia - „Polityka bezpieczeństwa, strategia obronna RP”. Dokumenty te zainicjowały prace związane z edukacją obronną kadr administracji publicznej. W ich wyniku Rada Ministrów w dniu 4.10.1994 r. podjęła Uchwałę nr 72 w sprawie szkolenia obronnego kadr administracji publicznej.

Przyjęta uchwała Nr 72 Rady Ministrów dotyczy uruchomienia w Akademii Obrony Narodowej (począwszy od roku akademickiego 1994/1995) Wyższych Kursów Obronnych, „w celu zapewnienia niezbędnego przygotowania obronnego kadr kierowniczych administracji rządowej i samorządowej” (jak stanowi o tym preambuła tego aktu normatywnego).

O sprawności każdego systemu obronnego decyduje w dużej mierze dobrze przygotowana **kadra kierownicza** (rys. 4). Dlatego też właściwemu kształceniu (szkoleniu) kadry kierowniczej nadano odpowiednio wysoką rangę. W szkoleniu w ramach Wyższych Kursów Obronnych w Akademii Obrony Narodowej powinni uczestniczyć przede wszystkim następujący przedstawiciele administracji rządowej i samorządowej:

Rys. 4. Edukacja obronna kadry kierowniczej

- 1) Ministrowie, sekretarze stanu, podsekretarze stanu, kierownicy urzędów centralnych, zastępcy kierowników urzędów centralnych;
- 2) Wojewodowie i wicewojewodowie;
- 3) Dyrektorzy generalni urzędów naczelnych, centralnych i wojewódzkich;
- 4) Dyrektorzy i zastępcy dyrektorów departamentów, wyznaczeni dyrektorzy komórek organizacyjnych ministerstw i urzędów centralnych;
- 5) Wyznaczeni dyrektorzy (kierownicy) komórek organizacyjnych urzędów wojewódzkich i jednostek organizacyjnych wchodzących w skład rządowej administracji ogólnej w województwie, wyznaczeni dyrektorzy (kierownicy) urzędów administracji specjalnej stopnia wojewódzkiego;
- 6) Posłowie i senatorowie RP;
- 7) Osoby zajmujące kierownicze stanowiska w organach, urzędach i instytucjach państwowych nie wchodzących w skład administracji rządowej;
- 8) Przewodniczący rad oraz prezydenci i burmistrzowie miast.

Celem edukacji obronnej w ramach kursu jest:

- Kształtowanie u osób objętych edukacją świadomości obronnej i pogłębianie ich umiejętności w zakresie kierowania i zarządzania - w czasie podwyższania gotowości obronnej państwa i w czasie wojny - oraz doskonalenie znajomości zadań w zakresie obronności;
- Nabywanie i zgrywanie umiejętności współdziałania organów i podległych jednostek organizacyjnych w planowaniu i realizacji zadań obronnych;
- Weryfikowanie ustalonych rozwiązań w zakresie obronności.

Natomiast podstawowymi formami edukacji obronnej, zgodnie z założeniami ustawowymi są:

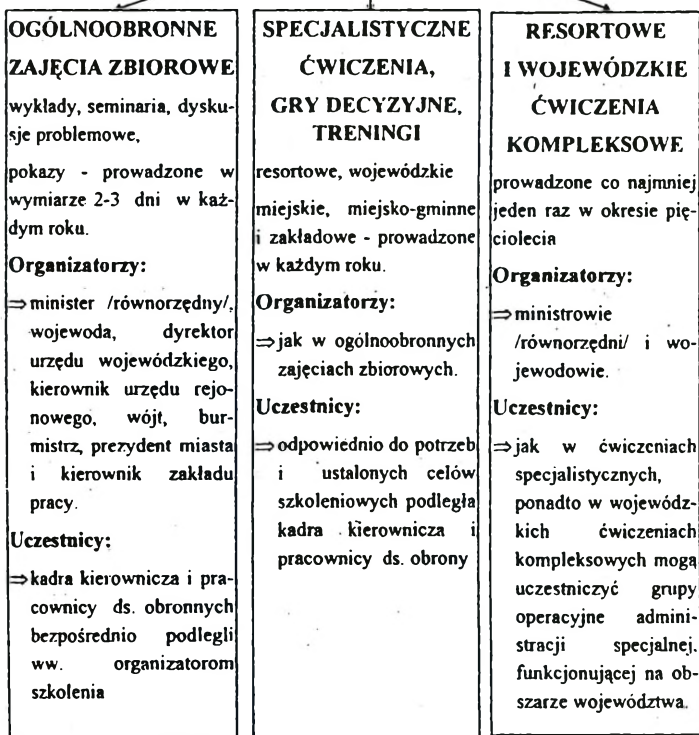
- 1) udział w szkoleniu strategiczno-obronnym;²
- 2) włączenie problematyki obronnej do programów szkolenia, do kształcania lub doskonalenia kwalifikacji pracowników w formach pozaszkolnych;³
- 3) wyodrębnione wewnętrzne szkolenie obronne kadr (w resortach województwach);⁴
- 4) wyższe kursy obronne w Akademii Obrony Narodowej.⁵

W ramach prowadzonych zajęć, na dzień dzisiejszy, realizowane są przede wszystkim dwie ostatnie formy (3 i 4). Organizację wewnętrznego szkolenia obronnego przedstawia rysunek 5.

Celem organizowanych zajęć jest:

- zapoznanie z ustalonymi dla danego stanowiska służbowego zadaniami obronnymi oraz zasadami i trybem ich realizacji, a także przepisami normatywno-prawnymi w zakresie obronności - w ramach ogólnoobronnych zajęć zbiorowych.
- doskonalenie lub sprawdzenie umiejętności wykonywania (rozwiązywania) zadań obronnych w założonych ćwiczebnie sytuacjach oraz usprawnienie pracy zespołowej poszczególnych komórek organizacyjnych - w ramach specjalistycznych ćwiczeń, gier decyzyjnych i treningów.
- doskonalenie rozwiązań i wykonywania zadań w procesie podwyższania gotowości obronnej państwa oraz funkcjonowania wojennego systemu kierowania, a także zgrywanie działań na ważniejszych ogniwach struktur organizacyjno - funkcjonalnych poszczególnych resortów i województw - w ramach resortowych wojewódzkich ćwiczeń kompleksowych.

**WYODRĘBNIONE WEWNĘTRZNE
SZKOLENIE OBRONNE KADR
/W RESORTACH I WOJEWÓDZTWACH**

Rys.5. Wewnętrzne szkolenie obronne кадр

Istotne znaczenie dla zdobywania wiedzy obronnej przez przyszłych pracowników administracji publicznej ma wprowadzenie tematyki obronnej przez wyższe uczelnie cywilne. Przykładem jest utworzenie Podyplomowego Studium Bezpieczeństwa Narodowego przy Instytucie Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Studium powstało na mocy porozumienia zawartego między rektorem UW, szefem BBN i MON w dniu 25.04.1995 r. Utworzenie Studium ma na celu kształcenie i specjalistyczne przygotowanie absolwentów UW dla potrzeb kadrowych instytucji centralnych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa. Nadzór merytoryczny nad Studium sprawuje Rada Wydziału za pośrednictwem Rady Programowej w składzie:

- Szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego;
- Sekretarz Stanu - I zastępca Ministra Obrony Narodowej i mianowany przez niego przedstawiciel;
- Dyrektor Instytutu Stosunków Międzynarodowych, Kierownik Studium Bezpieczeństwa Narodowego.

Studia mają charakter wieczorowy i realizowane są na zasadzie studiów równoległych (jednocześnie z dziennymi). Trwają rok i obejmują dwa semestry. Uczestniczą w nich studenci, którzy ukończyli IV rok studiów dziennych na kierunkach: społecznym i humanistycznym.

Kolejnym ogniwem, w którym realizuje się proces kształcenia obronnego jest **Centrum Doskonalenia Kadr Ochrony Ludności**, w którym to edukacją obronną objęto następujące grupy:

- 1) Kadry do wykonywania zadań obrony cywilnej wynikających z funkcji na zajmowanych stanowiskach nie związanych bezpośrednio z organizacją, kierowaniem i prowadzeniem akcji ratunkowych;
- 2) Kadry kierownicze terenowych inspektoratów obrony cywilnej oraz resortów i urzędów wojewódzkich do wykonywania zadań

- planistycznych, organizacyjnych, szkoleniowych i logistycznych;
- 3) Kadre dydaktyczną ośrodków szkolenia obrony cywilnej;
 - 4) Pracowników terenowych inspektoratów obrony cywilnej, pracowników do spraw obronnych resortów i wydziałów urzędów wojewódzkich wykonujący zadania związane z realizacją problematyki obronnej (OC) na zajmowanych stanowiskach.

Innymi instytucjami, w których realizowany jest proces edukacji obronnej są **międzywojewódzkie (wojewódzkie) ośrodki szkolenia kadr obrony cywilnej** przygotowujące obronnie następujące grupy kadr i pracowników:

- 1) Kadre kierowniczych organów samorządu terytorialnego, pracowników do spraw obronnych i OC urzędów gminnych do realizacji zadań OC;
- 2) Instruktorów obrony cywilnej realizujących zadania szkoleniowe w zakresie OC;
- 3) Komendantów formacji i innych jednostek organizacyjnych OC (nie objętych szkoleniem w szkołach podoficerskich Państwowej Straży Pożarnej) przygotowujących do kierowania podległymi im formacjami;
- 4) Stany osobowe jednostek organizacyjnych systemu wykrywania i alarmowania;
- 5) Członkowie wojewódzkich i gminnych zespołów kierowania ochroną przeciwpożarową i ratownictwa;
- 6) Kadra kierownicza zakładów pracy realizująca zadania obrony cywilnej na terenie instytucji i zakładów pracy.

Poza tym w **Szkole Głównej Służby Pożarniczej** w ramach studiów i studiów podyplomowych mogą być przygotowywane:

- 1) Kadry do organizowania i prowadzenia akcji ratunkowych;
- 2) Kadry cywilne do działania na stanowiskach kierowniczych w za-

kresie planowania, organizacji i kierowania realizacją zadań obrony cywilnej (kierownicza kadra Urzędu Szefa Obrony Cywilnej Kraju);

- 3) Kadra dydaktyczna ośrodków szkolenia obrony cywilnej;
- 4) Absolwenci szkół wyższych w ramach szkolenia uzupełniającego.

Szkoły aspirantów PSP są w stanie przygotować kadry kierownicze w zakresie organizacji, kierowania i prowadzenia akcji ratunkowych na szczeblu miasta i gminy. **Szkoły podoficerskie PSP** mogą szkolić ratowników z uwzględnieniem problematyki obrony cywilnej, przygotować w zakresie ratownictwa komendantów formacji OC biorących udział w akcjach ratunkowych (formacji ratownictwa ogólnego, przeciwpożarowych, ratownictwa chemicznego, budowlanego, komunalnego, energetycznego itp.).

W tym miejscu, wobec różnych poglądów prezentowanych w literaturze przedmiotu na to kto powinien kierować akcjami ratowniczymi, warto przytoczyć kolejny raz wyniki sondażu przeprowadzonego przez CBOS po powodzi w Polsce. W opinii 49 % dorosłych Polaków akcją ratowniczą w sytuacji klęski żywiołowej powinny kierować władze samorządowe – prezydent miasta, burmistrz, wójt. Natomiast 24 % badanych jest zdania, że to terenowe władze administracji państwowej – wojewoda, powinny nią kierować. Znamienne, ze względu na rozmiar klęski powodzi, jest to, że na centralne władze państwowe – rząd, jako organ kierujący akcją ratowniczą wskazywało 23 % badanych, a tylko 4 % nie miało wyrobionego zdania w tej sprawie.

Doświadczenia związane z klęską powodzi z całą mocą wskazują też na potrzebę edukacji obronnej społeczeństwa; edukacja ta musi funkcjonować w każdych warunkach, nawet najtrudniejszych. Rola edukacji obronnej rośnie w miarę tego, jak komplikuje się charakter nowoczesnej cywilizacji wraz z jej zagrożeniami. Określenie perspektywicznych zadań

edukacji obronnej nie jest możliwe bez zwrócenia uwagi na jej skomplikowane uwikłania i powiązania.

Jednak w edukacji obronnej w dość powszechnym myśleniu o niej dominują tendencje minimalistyczno-usługowe; zarówno w opinii społecznej, jak i w realiach życia edukację w tym zakresie ujmuje się jako zespół działań służebnych, podporządkowanych polityce i gospodarce, a człowiek pojmowany jest w kategoriach konformistycznego kolektywizmu i ograniczany do pragmatycznej funkcji „kadry” realizującej odgórne plany. Tego rodzaju stanowisko zatracza wartości społeczności lokalnych, więzi społecznych, wzajemnej pomocy. Wieloletnia polityka ograniczania inicjatywy obywateli i pozbawiania ich możliwości decydowania o losach nawet swojego środowiska zamieszkania, musiała doprowadzić do narastania procesów alienacji. Jednocześnie złudzeniem jest mniemanie, że za efekty w sferze przygotowania obronnego ponoszą odpowiedzialność wyłącznie instytucje powołane do tych zadań i wyspecjalizowane w ich realizacji (OC, straż pożarna, wojsko, policja, szkoła, służby ratownicze itd.).

To, jak funkcjonuje cały organizm społeczny i państwowy, determinuje efekty edukacji obronnej w ten sposób, że wywiera bezpośredni wpływ na świadomość obywateli, a co za tym idzie, na kierunek zachodzących procesów edukacji, a ponadto wyznacza sposób funkcjonowania podsystemów, instytucji i grup społecznych, stowarzyszeń i organizacji, które nie zostają swej edukacyjnej roli pozbawione. Tak więc, **edukacja obronna powinna mieć wymiar globalny i lokalny zarazem**. Między systemem makro a systemem lokalnym występują określone relacje. Ich wielostronność przekonuje, że lokalne systemy wychowania obronnego nie mogą się rozwijać tylko na zasadzie wiernego wykonawstwa „odgórnych” dyrektyw i zarządzeń. W działalności edukacyjnej każdego podmiotu powinno znaleźć się miejsce zarówno na wykonywanie zarządzeń

instancji wyższych, jak i na inicjatywę własną – zwłaszcza podczas organizacji obrony i ochrony społeczności lokalnych, podejmowania współpracy z terenowymi formacjami OC, służbami ratowniczymi (zawodowymi i ochotniczymi), opracowywania planu ewakuacji w czasie alarmu itp. W gruncie rzeczy chodzi przecież o stworzenie takiego systemu, który odpowiadałby odgórnym wymogom i oczekiwaniom, a zarazem realnym potrzebom środowiska lokalnego, miasta, gminy.

Zagrożenia nie tylko militarne, ale i ekologiczne, ich potencjalny rozmiar sprawia, że edukacja obronna staje się edukacją wyobraźni, nie może więc ona służyć wyłącznie „przygotowywaniu kadr” ale całego społeczeństwa w zakresie postaw, umiejętności i wiedzy obronnej.

Kolejnym organem wpływającym na edukację obronną w Polsce jest Urząd Rady Ministrów (URM), który zgodnie z ustawą o powszechnym obowiązku obrony RP, kieruje kolejnymi (trzema) ogniwami systemu edukacji obronnej, tj. obroną cywilną (OC), jednostkami zmilitaryzowanymi oraz powszechną samoobroną ludności. W myśl tej ustawy URM określa:

- zadania, obowiązki, uprawnienia dla organów administracji państwowej, zasady współdziałania w zwalczaniu klęsk żywiołowych oraz ogólne zasady tworzenia formacji obrony cywilnej;
- zadania związane ze szkoleniem teoretycznym i praktycznym, prowadzeniem kontroli oraz zasady wyposażania jednostek zmilitaryzowanych;
- zasady i wymiar szkolenia podstawowego oraz czas ćwiczeń praktycznych w ramach powszechnej samoobrony ludności.

Kierowanie przez Radę Ministrów edukacją obronną w wymienionych ogniwach systemu posiada charakter tylko formalny, polegający na prawnym uregulowaniu zasad, organizacji i przebiegu szkolenia. Praktycznie URM kieruje bezpośrednio szkoleniem jednostek zmilitaryzowa-

nych. Natomiast w formacjach OC bezpośrednimi organizatorami szkolenia do końca 1996 r. byli: resort Obrony Narodowej oraz inni ministrowie i wojewodowie w zakresie ustalonym przez URM. Od 1 stycznia 1997, zgodnie z Ustawą o urzędzie MSWiA, na podstawie art. 3. ppkt 2, Urząd ten przejął nadzór nad działalnością obrony cywilnej. Wobec niejednoznaczności uregulowań prawnych decyzja ta nie usprawniła funkcjonującego systemu edukacji obronnej społeczeństwa.

Kwestie związane ze szkoleniem prowadzonym w ramach jednostek zmilitaryzowanych regulują:

- przepisy art. 174 - 188 powołanej wyżej ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej;
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 marca 1993 r. w sprawie nadawania przydziałów organizacyjno-mobilizacyjnych do jednostek przewidzianych do militaryzacji i jednostek zmilitaryzowanych oraz powoływanie osób do odbycia ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji, stanowiące akt wykonawczy do tej ustawy (Dziennik Ustaw Nr poz. 87);
- uchwała Nr 02/89 Komitetu Obrony Kraju z dnia 4 sierpnia 1989 r. w sprawie militaryzacji (Dziennik Urzędowy Komitetu Obrony Kraju Nr 16, poz. 114 - przedruk w Dzienniku Rozkazów Tajnych MON z 1989 r. pod poz. 011).

Zgodnie z obowiązującymi przepisami jednostki organizacyjne, które mają być objęte militaryzacją ustala Rada Ministrów. O jednostkach takich mówimy wówczas jako o jednostkach przewidzianych do militaryzacji. Rada Ministrów może też, w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny, zdecydować o objęciu właśnie tych jednostek militaryzacją. W takim wypadku jednostki przewidziane do militaryzacji stają się z mocy prawa jednostkami zmilitaryzowanymi, a osoby posiadające przydział

organizacyjno-mobilizacyjny do tych jednostek rozpoczynają pełnienie służby w jednostkach zmilitaryzowanych. Zatem podstawową formą organizacyjną militaryzacji jest jednostka zmilitaryzowana. W czasie pokoju natomiast, w ramach przygotowań obronnych, w jednostkach przewidzianych do militaryzacji prowadzi się przygotowania organizacyjno-mobilizacyjne obejmujące również problematykę szkolenia. Poziom wykształcenia stanów osobowych jednostek przewidzianych do militaryzacji jest bowiem istotnym czynnikiem zdolności zarówno do formowania, jak i następnie działania jednostek zmilitaryzowanych.

Osobom, które przewiduje się powołać do służby w jednostkach zmilitaryzowanych, mogą być nadawane w czasie pokoju przydziały organizacyjno-mobilizacyjne do tych jednostek. Przydziały takie nadaje się również po objęciu militaryzacją określonych jednostek organizacyjnych. Przydziały organizacyjno-mobilizacyjne mogą być nadawane mężczyznom, którzy nie ukończyli 60 lat życia i kobietom, które nie ukończyły 50 lat życia. Po objęciu militaryzacją ustalonych jednostek organizacyjnych przydziały do tych jednostek nadaje się również osobom, które nie osiągnęły wieku emerytalnego.

Osoby, którym nadano przydziały organizacyjno-mobilizacyjne, są obowiązane do odbywania ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji w czasie wolnym od pracy w wymiarze do 15 dni w roku, w tym nie więcej niż 5 dni ustawowo wolnych od pracy. Rada Ministrów została upoważniona ustawowo do określenia, w drodze rozporządzenia, jednostek organizacyjnych, do których osoby posiadające przydziały organizacyjno-mobilizacyjne mogą być powoływane do odbywania ćwiczeń w wymiarze przewidzianym dla odbywania ćwiczeń wojskowych przez żołnierzy rezerwy (art. 104 ustawy). Według tych zasad czas trwania ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji może trwać łącznie do 90 dni w ciągu roku, a w wypadkach uza-

sadnionych względami zapewnienia obrony lub bezpieczeństwa państwa, Rada Ministrów może, w drodze rozporządzenia, przedłużyć czas trwania ćwiczeń o okres nie przekraczający łącznie 30 dni w ciągu roku. Ustawa przewiduje, że liczbę osób powoływanych w roku kalendarzowym do odbycia ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji, określa corocznie Rada Ministrów (w drodze tzw. uchwały kontyngentowej). Przeprowadzenie ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji zarządza Prezes Rady Ministrów.

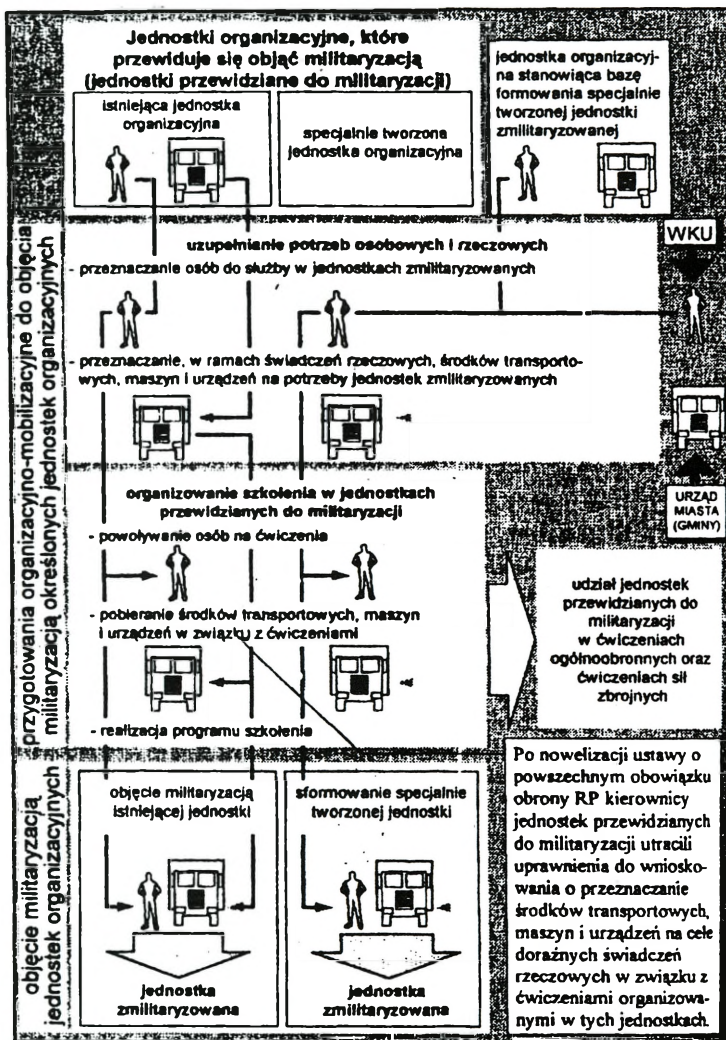
Przyjmując, że jednym z celów edukacji obronnej społeczeństwa jest szkolenie w ramach jednostek przewidzianych do militaryzacji, to osiągnięcie tego celu wymaga poszukiwania takich rozwiązań, które zapewnią maksymalną efektywność szkolenia. Stąd też, sądzić należy, iż efektów tego szkolenia należy szukać w strukturach organizacyjnych i aktach prawnych.

W świetle obowiązujących przepisów jednostki zmilitaryzowane można powoływać dwojako:

- po pierwsze: w drodze objęcia militaryzacją istniejącej w czasie pokoju jednostki organizacyjnej (np.: zakład pracy);
- po drugie: w wyniku utworzenia na bazie wytypowanej jednostki gospodarczej - nowej jednostki.

Tę dwutorowość przygotowania jednostek organizacyjnych do objęcia militaryzacją prezentuje rysunek nr 6.

Taki układ budzić może pewne wątpliwości w zakresie istoty, jak i nazewnictwa. Otóż w czasie pokoju, a więc w okresie przygotowań obronnych mówimy o jednostkach przewidzianych do militaryzacji, które to w razie ogłoszenia mobilizacji i na, okres wojny będą jednostkami zmilitaryzowanymi. Stąd wątpliwość, czy jednostka organizacyjna stanowiąca bazę dla formowanej jednostki zmilitaryzowanej, może czy też musi być objęta militaryzacją? Jaka w tym przypadku ma być rola organu

Rys.6. Proces przygotowań do objęcia militaryzacją istniejących i specjalnie tworzonych jednostek organizacyjnych

samorządowego, na terenie którego, tego typu podmioty gospodarcze (jednostki) występują?

Nie wnikając w genezę tego pojęcia, w odniesieniu do procesu szkolenia, chodzi tu w istocie o jednostkę organizacyjną stanowiącą bazę formowania specjalnie tworzonej jednostki zmilitaryzowanej. Jak wcześniej podkreślono w obrębie jednostek specjalnie tworzonych koncentruje się problematyka szkolenia praktycznego, a więc główne aspekty organizacji i przeprowadzania ćwiczeń. Na podstawie dokumentacji planistyczno-kontrolnej⁶ z lat 1986 - 1991 zauważa się, że w prowadzonych wówczas ćwiczeniach ogólnobronnych najczęściej brały udział jednostki typu: oddziały odbudowy mostów, oddziały budowy dróg, oddziały przepraw promowych, oddziały inżynierskiej rozbudowy terenu oraz szpitale garnizonowe i oddziały remontowe. Były to więc jednostki należące do grupy specjalnie tworzonych, przeznaczonych do wykonywania określonych zadań obronnych.

W rozpatrywanym przedziale czasowym nie planowano natomiast oraz nie organizowano ćwiczeń w grupie istniejących jednostek przewidzianych do militaryzacji. Należy w tym miejscu zauważyć, że na ogół jednostkami takimi są zakłady produkcyjne, których załogę stanowi personel o kwalifikacjach niezbędnych do utrzymania procesu produkcji lub prowadzenia działalności usługowej. Ze względów formalnych jednak, w razie zamiaru przeprowadzenia ćwiczeń w tego typu jednostkach, szkoleniem można objąć jedynie tą część załogi, której nadano przydziały organizacyjno-mobilizacyjne. Zatem w szkoleniu programowym nie biorą udziału ci pracownicy, którzy są żołnierzami rezerwy na przydziałach mobilizacyjnych lub są poborowymi albo funkcjonariuszami. Pomijając aspekty dotyczące zasadności i celowości ćwiczeń organizowanych w obrębie istniejących jednostek przewidzianych do militaryzacji, efektywność szkolenia w tej grupie jednostek wydaje się być znikoma, głównie z

powodu ograniczonych możliwości objęcia procesem szkolenia całości stanu osobowego w poszczególnych zakładach pracy. Świadczą o tym przykłady z przełomu lat 1981-1982 i późniejszych, kiedy to w związku z obowiązywaniem stanu wojennego, objęto militaryzacją szereg istniejących jednostek przewidzianych do militaryzacji. Posunięcie to nie spełniło jednak oczekiwań co do zwiększenia dyscypliny i wydajności pracy w kluczowych dziedzinach gospodarki. Również na początku lat 90-tych podejmowane były próby organizowania ćwiczeń w grupie istniejących jednostkach przewidzianych do militaryzacji. Wówczas jednak zasadniczym celem tego przedsięwzięcia było utrzymanie ciągłości produkcji i świadczenia usług w strajkujących zakładach pracy. Jednakże, w wyniku analizy uwarunkowań formalnoprawnych, a także przewidywanych skutków społecznych faktycznej militaryzacji przedsiębiorstw produkcyjnych, ostatecznie odstąpiono od tego zamiaru. Dotyczyło to głównie takich obszarów jak: wydobywanie węgla, wytwarzanie energii oraz zapewnienie drożności transportu.

Z powyższego wynika, że realizacja szkolenia praktycznego w jednostkach przewidzianych do militaryzacji znajduje swoje uzasadnienie jedynie w odniesieniu do grupy jednostek specjalnie tworzonych. W trakcie ćwiczeń prowadzonych w tego typu jednostkach następuje bowiem sprawdzenie całokształtu przygotowań organizacyjno-mobilizacyjnych, jak również praktycznej realizacji przedsięwzięć związanych z formowaniem jednostki przewidzianej do militaryzacji.

W ramach edukacji obronnej społeczeństwa Radzie Ministrów ustawowo podporządkowana jest powszechna samoobrona ludności, co wynika z niżej wymienionych przepisów prawnych:

- art.168-173 ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej,
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 r. w

sprawie powszechnej samoobrony ludności (Dziennik Ustaw Nr 91, poz. 421).

Celem szkolenia ludności w zakresie powszechnej samoobrony jest przygotowanie do samoobrony przed środkami masowego rażenia oraz innymi działaniami nieprzyjaciela. Obowiązkowi szkolenia ludności w zakresie powszechnej samoobrony podlegają osoby posiadające obywatelstwo polskie i zdolne do tego szkolenia ze względu na stan zdrowia.

Szkolenie w zakresie powszechnej samoobrony polega na obowiązkowym udziale ludności w zajęciach podstawowych lub ćwiczeniach praktycznych. Zajęcia podstawowe prowadzi się w formie zorganizowanego szkolenia lub w formie samokształcenia. Ich celem jest teoretyczne przygotowanie ludności do wykonywania zadań samoobrony. Z kolei ćwiczenia praktyczne polegają na wykonywaniu przedsięwzięć mających na celu nabycie praktycznych umiejętności ochrony własnego zdrowia i życia, gospodarstwa domowego oraz udzielania pomocy poszkodowanym. Ćwiczenia praktyczne mogą polegać również na udziale w zwalczaniu klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska oraz usuwaniu ich skutków (w takim wypadku nie są zwolnione od udziału w ćwiczeniach osoby pobierające naukę lub odbywające studia w szkołach wszystkich typów oraz osoby odbywające zasadniczą służbę lub szkolenie poborowych w obronie cywilnej oraz służbę zastępczą).

Organizowanie szkolenia ludności w zakresie powszechnej samoobrony należy do zadań właściwych terenowo szefów obrony cywilnej, którzy wykorzystują do tego celu istniejącą bazę formacji obrony cywilnej. Zajęcia podstawowe prowadzi się w cyklu pięcioletnim, nie więcej niż dwa razy w roku, w czasie wolnym od pracy, w wymiarze: do 4 godzin - w dzień roboczy, do 8 godzin - w dzień ustawowo wolny od pracy. Zajęcia prowadzi się według programów opracowanych przez wójta lub burmistrza (prezydenta miasta) na podstawie założeń programo-

wych opracowanych przez Szefa Obrony Cywilnej Kraju. Programy winny uwzględniać problematykę dotyczącą zagrożeń rejonu, zakładu pracy lub środowiska, zasad postępowania w przypadkach ich wystąpienia, a także udzielania pomocy poszkodowanym. Zajęcia prowadzi instruktorzy obrony cywilnej, komendanci formacji obrony cywilnej lub inne osoby posiadające w tym zakresie odpowiednie kwalifikacje. Wynika to z (48 pkt 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 r. w sprawie obrony cywilnej (Dziennik Ustaw Nr 93, poz. 429).

Zajęcia podstawowe dla osób zatrudnionych organizuje się i prowadzi w zakładach pracy, a dla pozostałej ludności - w miejscu jej zamieszkania. Obowiązek udziału w szkoleniu w zakresie powszechnej samoobrony nakłada w formie decyzji wójt lub burmistrz (prezydent miasta). Organy te dokonują również zwolnień od obowiązku odbywania szkolenia w zakresie powszechnej samoobrony ludności z urzędu lub na podstawie udokumentowanych wniosków osób zainteresowanych. Nakładając obowiązki (na obywateli) w zakresie przygotowania do samoobrony, wójt lub burmistrz (prezydent miasta) określa sposoby:

- 1) postępowania po ogłoszeniu sygnałów alarmowych,
- 2) przygotowania do ochrony lokali, budynków mieszkalnych i gospodarczych, żywności, wody, płodów rolnych i pasz,
- 3) utrzymywania w należyтым stanie technicznym sprzętu i środków ochrony,
- 4) przygotowania i wykorzystania domowych pomieszczeń ochronnych,
- 5) postępowania w rejonach porażenia, klęsk żywiołowych i innych zagrożeń oraz udzielania pomocy poszkodowanym.

Ćwiczenia praktyczne w zakresie powszechnej samoobrony zarządza Rada Ministrów, w drodze rozporządzenia. Określa ona przy tym każdorazowo kategorie osób obowiązane do udziału w ćwiczeniach, ob-

szar, na którym będą przeprowadzane oraz ich zakres. Zgodnie z rozporządzeniem wydatki związane ze szkoleniem ludności w zakresie powszechnej samoobrony są pokrywane ze środków budżetu państwa w ramach limitów wydatków bieżących na cele obronne.

Następnym ośrodkiem decyzyjnym z zakresu edukacji obronnej jest Ministerstwo Edukacji Narodowej, które jest bezpośrednim organizatorem i koordynatorem wszelkich przedsięwzięć związanych z edukacją młodzieży (w tym przysposobienie obronne). Działalność ministerstwa w zakresie szkolenia obronnego młodzieży normują przepisy prawne:

- art. 166 i 167 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej;
- wydane na jej podstawie zarządzenie Nr 36 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 października 1992 r. w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego i zasad organizacji zajęć przysposobienia obronnego w szkołach (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej Nr 8, poz. 38).

Stosownie do postanowień ustawy, młodzież uczęszczająca do szkół ogólnokształcących i zawodowych podlega obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego, które jest obowiązkowym przedmiotem nauki objętym programem nauczania szkoły. Ustawa upoważniła Ministra Edukacji Narodowej do określenia (w porozumieniu z szefem Obrony Cywilnej Kraju) rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego, a w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej -programy przysposobienia obronnego oraz organizację jego odbywania.

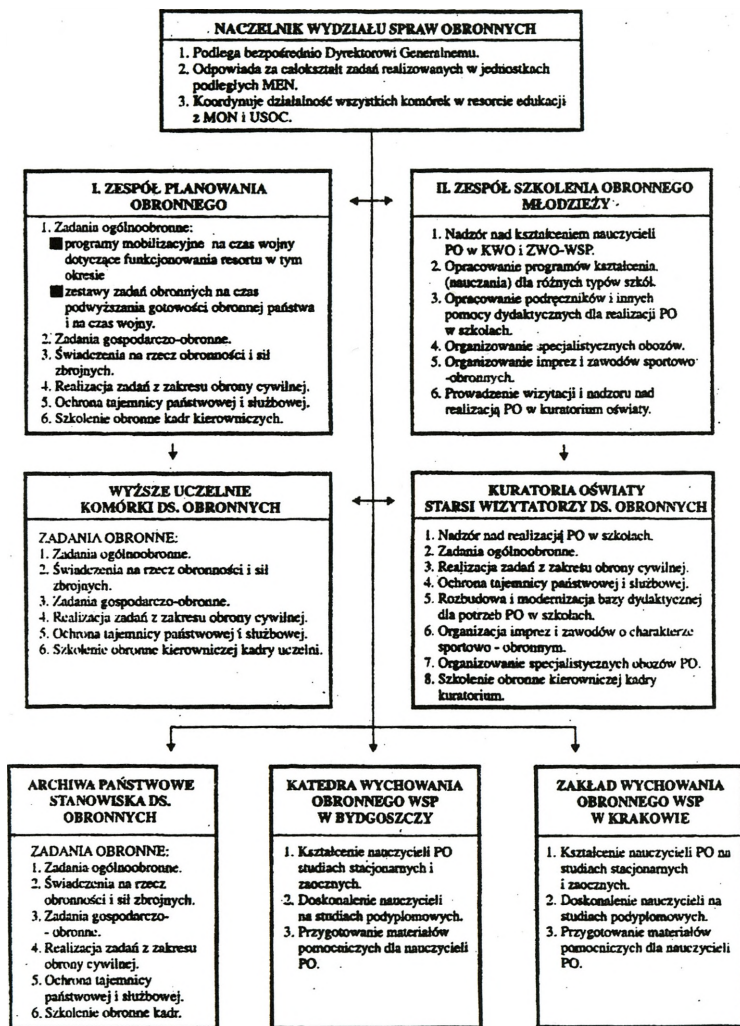
Powyższe zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej przewiduje, iż obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego podlegają uczniowie publicznych i niepublicznych szkół ponadpodstawowych

wszystkich typów. Przeprosobienie obronne jest obowiązkowym, odrębnym przedmiotem nauki realizowanym zgodnie z planem i programem nauczania, w wymiarze jednej godziny tygodniowo w I i II klasie. Dla chłopców będących uczniami klas drugich może być ono realizowane również w formie tygodniowego obozu wakacyjnego. Uczestnictwo w obozie jest równoznaczne z wypełnieniem obowiązku odbycia przeprosobienia obronnego. Zarządzenie dopuszcza również inne formy realizacji przeprosobienia obronnego, po uzyskaniu zgody właściwego kuratora.

Przedstawicielem Ministra w zakresie spraw obronnych realizowanych przez ministerstwo jest Naczelnik Wydziału Spraw Obronnych. Podlega on bezpośrednio Dyrektorowi Generalnemu i jest odpowiedzialny za całokształt zadań realizowanych w jednostkach podległych Ministerstwu Edukacji Narodowej oraz koordynuje działalność wszystkich komórek w resorcie edukacji z MON i USOC. Strukturę zadaniową prezentuje rysunek 7.

Funkcjonujący od 1 stycznia 1995 r. Wydział Spraw Obronnych z podległymi mu Zespołami Planowania Obronnego i Szkolenia Obronnego Młodzieży realizuje politykę MEN w stosunku do nauczycieli i uczniów. Polityka ta ma swoje korzenie przed okresem transformacji ustrojowej.

Zachodzące w Polsce przemiany społeczne spowodowały odejście od poprzednich (z lat osiemdziesiątych) celów kształcenia młodzieży na wszystkich szczeblach edukacji. Zmianom uległy również cele i treści kształcenia obronnego młodzieży szkolnej. W końcu lat osiemdziesiątych nie w pełni aprobowane były przez społeczeństwo programy przeprosobienia obronnego szkół podstawowych i ponadpodstawowych, w których dominowała tematyka wojskowa i indoktrynacja polityczna. Szczególnie negatywnie były odbierane programy przeprosobienia obronnego wpro-

Rys.7. Struktura zadaniowa Wydziału Spraw Obronnych Ministerstwa Edukacji Narodowej

wadzone do realizacji w 1986 r. Często też w różnych publikacjach, negatywnie odnoszących się do przysposobienia obronnego, cytowane były treści tego programu. Nie dostrzegano zmian, jakie wprowadzono w tym przedmiocie już w 1987 r. i w kolejnych latach wraz z odejściem od treści „czysto” wojskowych.

Realizując „potrzeby i odczucia” społeczne, wprowadzono dalsze zmiany zarówno w treściach kształcenia obronnego oraz zrezygnowano z elementów celów kształcenia, dotyczących przygotowania ściśle wojskowego młodzieży na tym poziomie kształcenia. Mimo zasadniczych zmian, jakich dokonano w programach przysposobienia obronnego w latach 1990-1991 w dalszym ciągu nie docenia się tego, co wcześniej zrobiono i co w tym przedmiocie dzieje się obecnie.

Zbyt często wykorzystuje się do celów politycznych uprzednio obowiązujące uwarunkowania nie licząc się z możliwościami negatywnych skutków społecznych. Wydaje się, iż koniunkturalna i krótkowzroczna polityka niektórych decydentów, odpowiedzialnych za kształcenie obronne młodzieży szkolnej i akademickiej, doprowadziła do wycofania z uczelni wyższych także kształcenia obronnego. W tym miejscu godzi się podkreślić, że 80% treści kształcenia obronnego studentek i studentów stanowiła pierwsza pomoc medyczna oraz elementy ratownictwa technicznego.

W przedziwny więc sposób z uczelni wyższych wyprowadzono treści kształcenia, które w krajach Europy Zachodniej i Ameryki Północnej doceniane są i aprobowane przez tamtejsze społeczeństwa.⁷

Wraz z obroną cywilną w wyższych uczelniach zlikwidowano, również kształcenie wojskowe studentów, które celem swoim nawiązywało do wprowadzenia pod koniec lat trzydziestych do polskich szkół wyższych - szkolenia wojskowego studentów. Pierwszym krokiem „pełnego” refor-

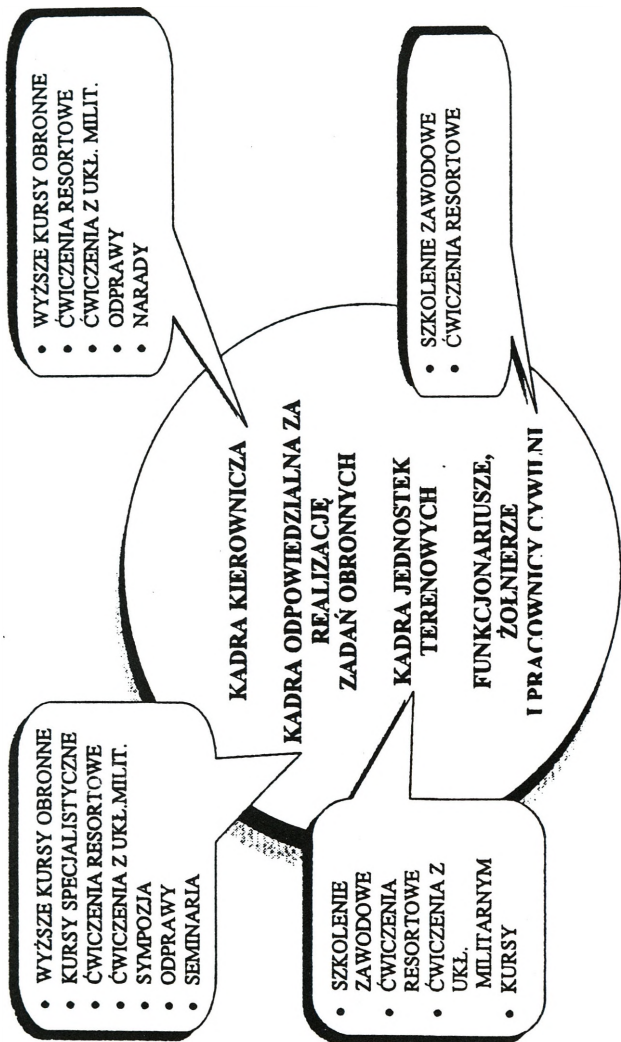
mowania przysposobienia obronnego i obrony cywilnej była rezygnacja w szkołach policealnych z pedagogiki obronnej. Zrealizowano to życzenie bez żadnych oporów ze strony odpowiednich władz opiekujących się tym przedmiotem. Wprowadzono radykalne zmiany w szkole podstawowej. Wycofano obowiązkowy przedmiot „Przysposobienie obronne”, zalecając realizację wybranych treści nauczycielom: biologii, fizyki, chemii oraz wychowawcom klasowym. Kilkuletnia praktyka wykazywała, że od chwili wprowadzenia zmian w kształceniu obronnym w szkołach podstawowych sporadycznie realizowane są tematy z obrony cywilnej, a w niektórych województwach nie realizuje się zaleconej tematyki w ogóle.

Kolejnym resortem, w którym edukacja obronna traktowana jest jako jedno z podstawowych przedsięwzięć, jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Szkolenie obronne realizowane jest w formacjach i jednostkach organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych i administracji oraz w podporządkowanych ministerstwu (z dniem 1.01.1997 r.) jednostkach Obrony Cywilnej.

Poszczególne formacje i jednostki organizacyjne prowadzą szkolenie obronne swoich funkcjonariuszy w ramach procesu szkolenia zawodowego i realizacji zadań służbowych w różnym zakresie dla: oficerów czy podoficerów (rysunek 8).

Szkolenia te mają charakter wykładów, instruktaży, kursów i ćwiczeń. Zajęcia o charakterze teoretycznym mają na celu pogłębienie wiedzy obronnej wśród kadry odpowiedzialnej za sprawy obronne, natomiast ćwiczenia stanowią doskonałą formę wypracowania i doskonalenia współdziałania pomiędzy strukturami wojskowymi i organami pozamilitarnymi we wszystkich etapach zagrożenia militarnego państwa.

W ćwiczeniach organizowanych przez Siły Zbrojne RP z udziałem układu pozamilitarnego uczestniczą grupy operacyjne resortu spraw wewnętrznych i administracji. W skład tych grup wchodzi przedstawiciele:

Rys. 8. Szkolenie obronne w resorcie spraw wewnętrznych

Biura Spraw Obronnych MSWiA, Centralnych Organów Administracji Rządowej podporządkowanych Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji (KGP, KGPS, KGSG) i odpowiednie grupy operacyjne z terenowych (wojewódzkich, oddziałowych) struktur tych organów.

Na podstawie doświadczeń zebranych z wszelkiego rodzaju ćwiczeń, kadra resortu, która uczestniczy w tej formie szkolenia, pogłębia swoją wiedzę o zadaniach i specyfice działania poszczególnych partnerów, a także zdobywa nowe doświadczenia służące podnoszeniu jakości współdziałania w sytuacjach zagrożenia wojennego i wojny. Udział w tych ćwiczeniach przedstawicieli z poszczególnych central, ma charakter nadzoru, kontroli, instruktażu i pomocy w realizacji zadań obronnych przez poszczególne organy.⁸

Od roku akademickiego 1994/95, w Akademii Obrony Narodowej prowadzone są Wyższe Kursy Obronne dla kadr administracji państwowej, w czasie których szkoleni zapoznawani są z problematyką obroną państwa. Przedstawiciele resortu spraw wewnętrznych i administracji, biorą czynny udział w realizacji tego szkolenia - tak przez wysyłanie kadry kierowniczej na ww. kursy w charakterze słuchaczy - jak i prowadzenie zajęć przez poszczególnych przedstawicieli resortu oraz przygotowanie materiałów dydaktycznych dla słuchaczy tych kursów, na tematy związane z zadaniami obronnymi resortu.

Jednostki wojskowe podporządkowane Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji prowadzą podstawowe szkolenie wojskowe zgodnie z programami szkolenia obowiązującymi w wojsku polskim i szkolenie specjalistyczne przygotowujące żołnierzy do wykonywania swoich zadań.

Do końca 1996 r. OC podporządkowana była Ministerstwu Obrony Narodowej. Z dniem 1.01.1997 r. podlega Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Administracji. Nastąpiła zmiana podporządkowania, lecz nadal obowiązują przepisy z przed zmian organizacyjnych.

Zagadnienia związane z obroną cywilną normują przepisy art.137-165 powołanej ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz akty prawne wydane na jej podstawie, a mianowicie:

- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 r. w sprawie obrony cywilnej (Dziennik Ustaw Nr 93, poz. 429),
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw i gmin oraz zasad i trybu kierowania, a także koordynowania przez nich przygotowań i realizacji przedsięwzięć obrony cywilnej (Dziennik Ustaw Nr 91, poz. 420),
- zarządzenie Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 11 maja 1995 r. w sprawie odbywania służby w obronie cywilnej (Monitor Polski Nr 28, poz. 332).

Ustawa stanowi, że obrona cywilna ma na celu ochronę ludności, zakładów pracy i urzędzeń użyteczności publicznej, dóbr kultury, ratowanie i udzielanie pomocy poszkodowanym w czasie wojny oraz współdziałanie w zwalczaniu klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska oraz usuwaniu ich skutków.

Podstawowymi jednostkami organizacyjnymi przeznaczonymi do wykonywania zadań obrony cywilnej są formacje obrony cywilnej. Składają się one z oddziałów obrony cywilnej przeznaczonych do wykonywania zadań ogólnych lub specjalnych oraz innych jednostek tych formacji. Formacje tworzą ministrowie, wojewodowie, kierownicy urzędów rejonowych rządowej administracji ogólnej, wójtowie lub burmistrzowie (prezydenci miast) i kierownicy zakładów pracy.

Obowiązek obywateli w zakresie obrony cywilnej polega na:

1) odbywaniu:

- służby w obronie cywilnej,
- przysposobienia obronnego młodzieży szkolnej (omówiono odrębnie),
- szkolenia w zakresie powszechnej samoobrony ludności (omówiono odrębnie),

2) wykonywaniu innych zadań przewidzianych w ustawie.

Służbę w obronie cywilnej odbywa się w formacjach obrony cywilnej.

Może być ona również odbywana w jednostkach organizacyjnych nie będących formacjami obrony cywilnej, określonych przez Komitet Obrony Kraju.

Obowiązek służby w obronie cywilnej polega na:

1) odbywaniu w czasie pokoju:

- zasadniczej służby lub szkolenia poborowych,
- ćwiczeń,

2) pełnieniu w czasie wojny czynnej służby.

Obowiązkowi służby w obronie cywilnej podlegają:

1) poborowi uznani za zdolnych do służby wojskowej, przeznaczeni do odbycia:

- zasadniczej służby w oddziałach obrony cywilnej, jeżeli nie korzystają z odroczenia zasadniczej służby wojskowej,
- szkolenia poborowych w tych oddziałach;

2) przeznaczeni do tej służby:

- żołnierze rezerwy nie przewidziani do służby wojskowej albo do służby w jednostkach zmilitaryzowanych,
- mężczyźni nie podlegający obowiązkowi służby wojskowej, do końca roku kalendarzowego, w którym kończą 60 lat życia;

3) kobiety począwszy od 1 stycznia tego roku, w którym kończą 18 lat

życia, do końca roku kalendarzowego, w którym kończą 50 lat życia.

Obowiązkowi odbycia szkolenia poborowych w oddziałach obrony cywilnej mogą być również poddani przedpoborowi uznani za zdolnych do służby wojskowej, którzy zgłosili się ochotniczo do tego szkolenia.

Zasadniczą służbę w obronie cywilnej poborowi odbywają w jednym, nieprzerwanym okresie przez 18 miesięcy. Służba ta może być odbywana także w kilku okresach w ciągu trzech lat, w łącznym wymiarze 18 miesięcy. Poborowi z dniem stawienia się do zasadniczej służby w obronie cywilnej otrzymują tytuł junaka. Junacy odbywają zasadniczą służbę w obronie cywilnej w formie skoszarowanej lub nie skoszarowanej w oddziałach obrony cywilnej i przechodzą szkolenie praktyczne w zakresie przygotowania obrony cywilnej. Formę odbywania służby określa organ, który tworzy oddział obrony cywilnej w ramach formacji obrony cywilnej.

Z kolei szkolenie poborowych w obronie cywilnej polega na odbywaniu w oddziałach obrony cywilnej w okresie trzech lat:

- zajęć szkoleniowych organizowanych w czasie wolnym od pracy,
- przeszkolenia na obozie szkoleniowym przez okres do 30 dni.

Łączny czas szkolenia poborowych w oddziałach obrony cywilnej nie może przekraczać 60 dni w roku, w tym 20 dni ustawowo wolnych od pracy. Do czasu szkolenia poborowych nie wlicza się udziału w zwalczaniu klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska oraz usuwaniu ich skutków. Zajęcia szkoleniowe w okresie zwalczania klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska oraz usuwania ich skutków mogą być prowadzone w czasie pracy. Szkoleniem poborowych w obronie cywilnej mogą być objęte również kobiety uznanej za zdolne do służby wojskowej. Powołanie kobiet do odbywania szkolenia może nastąpić do końca roku kalendarzowego, w którym kończą 24 lata życia.

Ćwiczenia odbywa się w formacjach obrony cywilnej lub w jednostkach organizacyjnych nie będących formacjami obrony cywilnej (określonych przez Komitet Obrony Kraju), w czasie wolnym od pracy w wymiarze do 15 dni w roku, w tym nie więcej niż pięć dni ustawowo wolnych od pracy. Osoby przeznaczone do pełnienia funkcji instruktorskich i kierowniczych, niezależnie od ćwiczeń w powyższym wymiarze, mogą być wzywane raz na trzy lata do odbycia ćwiczeń trwających w sposób ciągły do 15 dni. Łączny czas trwania ćwiczeń w obronie cywilnej przez cały okres podlegania obowiązkowi służby w obronie cywilnej nie może przekraczać okresów ustalonych w art. 103 ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej w odniesieniu do żołnierzy rezerwy obowiązanych do odbywania ćwiczeń wojskowych. Do czasu trwania ćwiczeń nie wlicza się okresów udziału w zwalczaniu klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska oraz usuwaniu ich skutków. W tych okresach ćwiczenia mogą być prowadzone w czasie pracy. W przypadkach, gdy wymaga tego konieczność zapewnienia obrony Państwa, Rada Ministrów, w drodze rozporządzenia, może przedłużyć czas trwania ćwiczeń o okres nie przekraczający łącznie 15 dni oraz zarządzić ich przeprowadzenie w czasie pracy.

W razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny osoby powołane i przeznaczone do służby w obronie cywilnej są obowiązane do pełnienia czynnej służby przez czas i w zakresie wynikającym z wykonywania zadań. Ustawa przewiduje, że Rada Ministrów może określić formacje obrony cywilnej, w których w razie mobilizacji i w czasie wojny czynna służba jest pełniona bezterminowo. Osoby pełniące czynną służbę mogą być skoszarowane na zarządzenie organu tworzącego formację obrony cywilnej.

Szczegółowe zadania obrony cywilnej, obowiązki i uprawnienia w zakresie obrony cywilnej organów administracji publicznej oraz in-

nych organów i instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych i innych jednostek organizacyjnych, a także organizacji społecznych, zasady współdziałania organów obrony cywilnej w zwalczaniu klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska oraz usuwaniu ich skutków, oraz ogólne zasady tworzenia i przeznaczania formacji obrony cywilnej, ich ramowe struktury organizacyjne i podporządkowanie oraz zasady wyposażania w niezbędny sprzęt i środki - normuje powołane rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 r. w sprawie obrony cywilnej.

W myśl tego rozporządzenia, zadania obrony cywilnej w czasie pokoju obejmują - obok działalności planistycznej i prac organizacyjnych oraz przygotowywania ludności do uczestnictwa w powszechnej samoobronie - również działalność szkoleniową i upowszechniającą w zakresie problematyki obrony cywilnej. Organizują ją i prowadzą odpowiedni ministrowie, właściwi terenowo szefowie obrony cywilnej oraz kierownicy jednostek organizacyjnych, instytucji i zakładów pracy. Niezależnie od prowadzenia działalności szkoleniowej ministrowie są uprawnieni do działalności wydawniczej z problematyki obrony cywilnej.

Wysoką efektywność szkolenia w obronie cywilnej gwarantuje jego realizacja na trzech różnych poziomach i zakresach: dla kadry kierowniczej i pracowników aparatu wykonawczego, formacji obrony cywilnej i pozostałych jednostek organizacyjnych oraz dla ludności w ramach powszechnej samoobrony. Konsekwencją takiego rozwiązania jest szkolenie organizowane centralnie, szkolenie organizowane w województwie, gminie i zakładzie pracy.

Szkolenie na szczeblu centralnym organizowane jest w dwóch grupach:

- grupę pierwszą stanowią: kadra kierownicza administracji państwowej szczebla centralnego i terenowego (ministrowie, wicemi-

nistrowie, wojewodowie, wicewojewodowie, dyrektorzy wydziałów urzędów wojewódzkich);

- grupę drugą stanowią pracownicy aparatu wykonawczego (wojskowa kadra zawodowa oraz merytoryczni pracownicy - kadra kierownicza OCK, WIOC i MIOC). Szkolenie realizowane jest w Akademii Obrony Narodowej, Centralnym Ośrodku Szkolenia Kadr Obrony Cywilnej (COSKOC) oraz Krajowej Szkole Administracji Publicznej (KSAP).

Na kursach w Akademii Obrony Narodowej szkolona jest kierownicza wojskowa kadra zawodowa Sztabu Obrony Cywilnej Kraju, departamentów (komórek) spraw obronnych ministerstw (równorzędnych), Centralnego Ośrodka Szkolenia Kadr Obrony Cywilnej oraz szefowie wojewódzkich inspektoratów OC.

Od roku akademickiego 1994/1995 w Akademii uruchomiono ponadto Wyższe Kursy Obronne dla kadr administracyjnych państwa. W ich ramach realizuje się zajęcia (także związane z obroną cywilną) w następujących grupach szkoleniowych: dla członków Sejmowej i Senackiej Komisji Obrony Narodowej; dla ministrów, sekretarzy i podsekretarzy stanu, dyrektorów generalnych, wojewodów i wicewojewodów oraz przedstawicieli czołowych partii politycznych; kierowników komórek organizacyjnych ministerstw i urzędów centralnych oraz dla kierowników komórek organizacyjnych urzędów wojewódzkich i prezydentów miast wojewódzkich. Powyższą formą szkolenia dotychczas zostały objęte grupy: ministrów, sekretarzy i podsekretarzy stanu, wojewodów i wicewojewodów, kierowników urzędów centralnych, kierowników urzędów wojewódzkich i prezydentów miast wojewódzkich

W Centralnym Ośrodku Szkolenia Kadr Obrony Cywilnej szkoli się pozostała kadra zawodowa obrony cywilnej szczebla centralnego, wojewódzkiego oraz jednostek administracji samorządowej, wytypowani pra-

cownicy Ministerstwa (w tym Państwowej Straży Pożarnej), pracownicy cywilni Sztabu OCK, WIOC, komórek do spraw obronnych ministerstw i urzędów centralnych, wydziałów urzędów wojewódzkich zajmujących się problematyką obronną.

Wojskowa kadra zawodowa OC jest szkolona raz na 5 lat na dwumiesięcznych kursach podstawowych przygotowujących kandydatów na szefów WIOC i oficerów z małym stażem w OC do realizacji zadań na konkretnym stanowisku służbowym. Szefowie WIOC, po 1-2 latach pracy na stanowisku odbywają przeszkolenie na miesięcznym kursie specjalistycznym. Dodatkowo w każdym roku kalendarzowym uczestniczą w 1-3 dniowym szkoleniu zbiorowym. Merytoryczni pracownicy cywilni szkoleni są w COSK OC w zależności od potrzeb na kursach miesięcznych lub dwutygodniowych. We wszystkich grupach kadry zawodowej planuje się szkolenie z zagadnień ogólnowojskowych oraz szkolenie z aktualnej problematyki OC.

Podstawowym celem szkolenia realizowanego na szczeblu województwa jest:

- przygotowanie kadry kierowniczej i pracowników aparatu wykonawczego do organizowania i kierowania zadaniami z zakresu OC na szczeblu wojewódzkim.
- doskonalenie pracowników w zakresie działalności dydaktycznej przygotowującej ludność do samoobrony.

Szkolenie organizuje się w formie zajęć teoretycznych i praktycznych zwłaszcza ćwiczeń (gry decyzyjne, treningi lub ćwiczenia kierowniczo-sztabowe) przygotowujących do indywidualnego i zespołowego działania w zakresie kierowania realizacją zadań OC w województwie. W pierwszym roku (cykl pięcioletni) przeszkala się zespół kierowania z całością problemów realizacji zadań OC w województwie. W kolejnych latach tematyka szkolenia, czas i zakres ustalane są stosownie do specyfiki potrzeb województwa.

Program szkolenia zespołu kierowania obroną cywilną województwa obejmuje między innymi następujące zagadnienia:

- Zadania obrony cywilnej w systemie obronnym państwa.
- Podstawy prawne, skład, zasady powoływania i funkcjonowania oraz obowiązki osób z zespołu kierowania OC województwa.
- Planowanie i realizację zadań OC w województwie.
- Ochronę ludności przed skutkami awarii, katastrof i klęsk żywiołowych oraz działaniem środków rażenia, w okresie pokoju i wojny.
- Ochronę zakładów pracy i urządzeń użyteczności publicznej.
- Współdziałanie organów kierowania i sił obrony cywilnej województwa z innymi organami w zakresie zwalczania skutków awarii, katastrof i klęsk żywiołowych.
- Organizację i prowadzenie akcji ratunkowej w rejonach awarii, katastrof, porażen i klęsk żywiołowych.
- Osiąganie gotowości obronnej przez organy kierowania i siły obrony cywilnej.

Funkcjonującą strukturę organizacyjną na szczeblu województw i gminy prezentuje rysunek 9.

Organizatorem szkolenia dla organów kierowania, pracowników aparatu wykonawczego oraz sił OC województwa jest szef obrony cywilnej województwa - wojewoda. W szkoleniu udział biorą:

- kadra kierownicza i pracownicy aparatu wykonawczego urzędu wojewódzkiego oraz szefowie obrony cywilnej gmin;
- pracownicy merytoryczni zatrudnieni w terenowych inspektoratach OC oraz na stanowiskach do spraw obronnych w urzędach gminy;
- osoby pełniące kierownicze funkcje w formacjach OC (komendanci formacji);
- jednostki alarmowania szczebla wojewódzkiego i rejonowego.

Kadra kierownicza, pracownicy aparatu wykonawczego urzędu wojewódzkiego oraz szefowie obrony cywilnej gmin szkolą się w ramach ogólnoobronnych zajęć zbiorowych oraz ćwiczeń OC. Natomiast pracownicy merytoryczni zatrudnieni w terenowych inspektoratach OC oraz na stanowiskach do spraw obronnych w urzędach gminy szkoleni są raz na 5 lat w międzywojewódzkich ośrodkach szkolenia OC na tygodniowych kursach podstawowych, przygotowujących do wykonywania zadań OC na zajmowanych stanowiskach służbowych. Z kolei osoby pełniące kierownicze funkcje w formacjach OC - komendanci formacji szkoleni są na kursach podstawowych (raz na 5 lat jeden tydzień) w międzywojewódzkich (wojewódzkich) ośrodkach szkolenia OC w zakresie umiejętności kierowania realizacją zadań OC przez podległe im stany osobowe.⁹

Organizatorem tego szkolenia jest szef Wojewódzkiego Inspektoratu OC. Inny element szkolenia w obronie cywilnej na szczeblu województwa - stany osobowe jednostek organizacyjnych systemu wykrywania i alarmowania przygotowuje się bezpośrednio po nadaniu przydziału organizacyjno-mobilizacyjnego na kursie podstawowym w miejscu ich pracy lub w międzywojewódzkich (wojewódzkich) ośrodkach szkolenia OC. Organizatorem ich szkolenia jest szef WIOC. Szkolenie doskonalące tych jednostek odbywa się w ramach treningów i ćwiczeń.

Ogólnym celem szkolenia organizowanego w gminie jest przygotowanie zespołu kierowania obroną cywilną gminy, zespołu do spraw przygotowania i przeprowadzenia ewakuacji (przyjęcia) ludności, terenowych formacji obrony cywilnej oraz elementów systemu wykrywania i alarmowania, do realizacji zadań obrony cywilnej na terenie gminy, we współdziałaniu z innymi siłami niosącymi pomoc poszkodowanej ludności lub likwidacji skutków innych zdarzeń.

Szkoleniem obejmuje się: zespół kierowania obroną cywilną gminy, zespół do spraw przygotowania i przeprowadzenia ewakuacji lub przyję-

cia ludności, terenowe formacje obrony cywilnej, elementy systemu wykrywania i alarmowania. Organizatorem szkolenia jest szef obrony cywilnej gminy (wójt, burmistrz, prezydent miasta).

Zespół kierowania obroną cywilną gminy szkolony jest w ramach wyodrębnionego szkolenia wewnętrznego i ćwiczeń organizowanych przez szefa obrony cywilnej gminy (gry decyzyjne, treningi sztabowe i inne). Mogą też brać udział w ćwiczeniach organizowanych przez szczebel nadrzędny OC.

Cele i treści szkolenia pozwalają na teoretyczne i praktyczne przygotowanie jego członków do indywidualnego i zespołowego działania na rzecz realizacji zadań obrony cywilnej w gminie. Zespół kierowania obroną zaznajamia się z usytuowaniem OC gminy w systemie obronnym państwa, jej zadaniami ogólnymi i specyficznymi wynikającymi z oceny zagrożeń w okresie pokoju i wojny. Poznaje on też ogólne zasady planowania i realizacji zadań OC, zasady realizacji świadczeń na rzecz obronności (w tym na rzecz OC). Poszczególni funkcyjni zaznajamiają się z obowiązkami indywidualnymi i całego zespołu; opanowują praktyczne umiejętności kierowania obroną cywilną w gminie w różnych sytuacjach czasu pokoju, narastania zagrożenia i wojny (w tym na terenach objętych działaniami wojsk lub czasowo zajętych przez przeciwnika). Uczą się też przygotowywać dane do decyzji szefa OC, ze szczególnym uwzględnieniem akcji ratunkowej. Zespół przygotowuje się ponadto do kierowania akcją ratunkową w potencjalnych rejonach porażenia oraz do współdziałania w zwalczaniu skutków awarii, katastrof i klęsk żywiołowych. Niezbywalna jest też znajomość zasad materiałowo-technicznego i finansowego zabezpieczenia realizacji zadań OC w gminie.

Za całość spraw związanych z obroną cywilną na terenie zakładu pracy odpowiada kierownik zakładu. Komendant formacji obrony cywilnej jest bezpośrednio odpowiedzialny za szkolenie podległej mu formacji obrony

cywilnej. Szkoleniu podlegają: kierownictwo zakładu pracy (w ramach wewnętrznego szkolenia obronnego), zakładowe formacje obrony cywilnej, jednostki organizacyjne systemu wykrywania i alarmowania występujące na terenie zakładu pracy, pozostała część załogi zakładu nie wchodząca w skład sił OC, w ramach powszechnej samoobrony.

Zakładowe formacje obrony cywilnej są przygotowywane do działania na terenie macierzystego zakładu pracy. Organizatorem szkolenia formacji jest kierownik zakładu pracy. Za stan wyszkolenia formacji odpowiada jej komendant. Szczegółowa tematyka programów szkolenia dla różnych formacji powinna być dostosowana do własnych potrzeb i typu formacji, a także specyfiki danego zakładu pracy.¹⁰

Szkolenie zakładowych formacji obrony cywilnej prowadzi się w cyklu pięcioletnim. W pierwszym roku formacje szkolą się według programu ogólnoratowniczego, jednakowego dla wszystkich formacji OC. Realizacja zajęć kończona jest ćwiczeniem taktycznym w celu zgrania poszczególnych elementów formacji. W następnych latach kontynuuje się szkolenie doskonalące w formie zajęć praktycznych i ćwiczeń według potrzeb i decyzji kierownika zakładu - raz w roku w wymiarze 1-2 dni.¹¹

Treści szkolenia obronnego kierownictwa zakładu pracy obejmują grupy zagadnień związanych z:

- wpływem zagrożeń militarnych i środowiska (w tym zagrożenia stwarzane przez zakład pracy) na organizację obrony cywilnej w zakładzie pracy;
- znajomością zadań obrony cywilnej w okresie pokoju, zagrożenia i wojny;
- znajomością indywidualnych obowiązków członków kierownictwa zakładu pracy oraz sposobami zespołowej realizacji zadań OC w zakładzie;
- opanowaniem czynności planistycznych, organizacją szkolenia

oraz umiejętnością praktycznej realizacji zadań OC w zakładzie pracy;

- umiejętnością wykorzystania w działaniu sił i środków OC, możliwością ich użycia w akcji ratunkowej w rejonie porażenia;
- zasadami materiałowo-technicznego i finansowego zabezpieczenia realizacji zadań OC, znajomością aktów normatywno-prawnych itp.

Kolejnym ogniwem w systemie edukacji obronnej społeczeństwa jest Ministerstwo Obrony Narodowej. Podstawową działalnością w warunkach pokojowych jest przygotowanie - przez systematyczną edukację obronną - dowództw, sztabów i wojsk do wykonywania zadań na perspektywicznym polu walki. Działalność ta, mająca na celu utrzymywanie w ww. komponentach zdolności i zarazem gotowości do działań, realizowana jest jako proces systemowy w warunkach garnizonowych i poligonowych. Proces edukacji obronnej - jako system szkolenia obejmuje szkolenie dowództw i sztabów wszystkich szczebli oraz szkolenie programowe wojsk - do batalionu (równorzędnego) włącznie.

Natomiast w całościowym systemie edukacji obronnej sił zbrojnych wyróżniono trzy wzajemnie współzależne bloki edukacyjne (podsystemy), to jest:

- 1) edukacja kadry (kandydatów na żołnierzy i żołnierzy zawodowych);
- 2) edukacja żołnierzy zasadniczej służby wojskowej;
- 3) edukacja rezerw osobowych - jako element łączący te dwa podsystemy, a zarazem stanowiący przedłużenie (kontynuację) edukacji obronnej.

Edukacja obronna kadry zawodowej sił zbrojnych odbywa się w szkolnictwie wojskowym, a następnie poprzez różne formy szkolenia operacyjno-taktycznego, taktycznego i doskonalącego, a w dalszej kolejności - kursy doskonalenia zawodowego, studia w Akademii Obrony Narodowej, kursy operacyjne, studia podyplomowe itp.

Zadaniem edukacji obronnej żołnierzy zasadniczej służby wojskowej jest przygotowanie ich do wykonywania specjalistycznych obowiązków na zajmowanych stanowiskach służbowych. Programy szkolenia skorelowane są z przygotowaniem podoficerów i młodszych specjalistów wojskowych w ośrodkach szkolenia (centralnych bądź okręgowych). Szkolenie w jednostkach wojskowych obejmuje wyłącznie przygotowanie do działania w składzie pododdziałów. Ponadto, w pierwszym etapie szkolenia – po przyjęciu z ośrodków szkolenia podoficerów i młodszych specjalistów – prowadzi się ćwiczenia zgrywające kompanii i batalionu. Końcowym elementem szkolenia programowego powinny być ćwiczenia batalionowe lub ćwiczenia dowódczo-sztabowe batalionu z udziałem wydzielonych wojsk.

W edukacji obronnej społeczeństwa niezmiernie ważną rolę odgrywa **podsystem edukacji obronnej osobowych rezerw sił zbrojnych**. Kadry rezerwy stanowią absolwenci wyższych uczelni cywilnych po odbytych przeszkoleniu w ośrodkach w ramach tzw. SPR-ów oraz krótkotrwałej praktyce w jednostkach liniowych. Pomocniczym źródłem są żołnierze zawodowi zwolnieni wcześniej ze służby lub żołnierze kontraktowi (po wygaśnięciu kontraktu). Źródło wyszkolonych rezerw podoficerskich i szeregowych stanowią żołnierze zasadniczej służby wojskowej – po jej odbyciu.

Edukacja obronna osobowych rezerw sił zbrojnych organizowana jest i prowadzona według odrębnych zasad. Generalnie odbywa się ona w systemie cyklicznym. Kadry rezerwy (głównie dowódcze) szkolone są w ramach kilkudniowych ćwiczeń – kursów. W podobny sposób szkolą się żołnierze rezerwy przewidziani na stanowiska decydujące o zdolności bojowej pododdziałów (dowódcy drużyn i załóg, operatorzy itp.). W ciągu pięcioletniego cyklu żołnierze rezerwy wymienionych wcześniej specjalności powoływani są na ćwiczenia – kursy dwa – trzy razy. Raz na 5

lat (w wyjątkowych przypadkach 2 razy) prowadzone są krótkotrwałe ćwiczenia w składzie etatowych pododdziałów (batalionów) w wymiarze od 2 do 30 dni.

Najwyższą formą, a zarazem sprawdzianem przygotowania sił zbrojnych z zakresu obronności, jest udział dowództw, sztabów w ćwiczeniach z udziałem wojsk, jak również ćwiczenia mobilizacyjne.

Realizacja tak złożonych i długofalowych przedsięwzięć może mieć powodzenie jedynie w tworzeniu **ogólnego systemu obronnego państwa z szerokim udziałem zarówno przedsięwzięć edukacyjnych podejmowanych w układzie militarnym, jak i cywilnym** (pozamilitarnym). Niezbędne jest więc powołanie jednego ośrodka koordynującego.

Istotne znaczenie w edukacji obronnej społeczeństwa odgrywają różnorakie stowarzyszenia i media. Pod słowem stowarzyszenie należy rozumieć „dobrowolny i trwały związek grupy osób zorganizowany dla realizacji wspólnych zamierzeń, zaspokojenia zainteresowań lub dla niezarobkowego prowadzenia działalności”.¹² Istotne jest to, iż każde ze stowarzyszeń samodzielnie określa swoje cele, programy działania i struktury organizacyjne. Działają one w oparciu o:

- ustawę z dnia 7 kwietnia 1989 r. - Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. Nr 20, poz. 104, z 1990 r. Nr 14, poz. 86 oraz z 1996 r. Nr 27, poz. 118);
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 kwietnia 1989 r. w sprawie wzoru i sposobu prowadzenia rejestru stowarzyszeń (Dz.U. Nr 23, poz. 126 oraz z 1990 r. Nr 87, poz. 507);
- akty wewnętrzne dotyczące ich działalności, w szczególności statuty.

W świetle powołanych wyżej unormowań prawnych, organów administracji publicznej (np. ministrów) na zakres i sposób realizacji zadań statutowych przez stowarzyszenia jest w znacznym stopniu ograniczony,

gdyż brak ku temu obecnie instrumentów o charakterze administracyjnym. Dotyczy to w pełnym zakresie stowarzyszeń określających się jako proobronne i realizujące, między innymi, cele edukacji obronnej (szkolenia obronne). Ograniczone w bardzo dużym stopniu możliwości ingerencji ze strony organów administracji publicznej w działalność statutową stowarzyszeń - oczywiście w warunkach państwa prawnego, realizującego zasadę wolności zrzeszania się obywateli - są rekompensowane w drodze porozumień (umów) o współpracy. Ich mocą organy administracji publicznej z jednej strony i władze statutowe stowarzyszeń z drugiej - zobowiązują się do określonego działania, w tym zwłaszcza w zakresie popularyzacji spraw obronności oraz przygotowania młodzieży do służby wojskowej. Porozumienia takie Minister Obrony Narodowej zawiera ze stowarzyszeniami, deklarującymi w statutach działalność związaną z edukacją obronną.

Stowarzyszenia społeczne związane z obronnością państwa, można usystematyzować, dzieląc je na kilka grup. Wyróżnikiem są tu zarówno cele zawarte w statucie i prowadzona przez nie działalność, a także wiek członków stowarzyszeń.

Stowarzyszenia młodzieżowe, dla których charakterystycznym kryterium kwalifikacji do tej grupy stowarzyszeń jest nie tylko fakt zrzeszania młodzieży, ale wychowawczy charakter organizacji jako całości. Są to przede wszystkim: Związek Harcerstwa Polskiego, ok. 420 tys. członków, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (oraz szereg mniejszych organizacji skupionych wraz z nim w Federacji Harcerstwa Polskiego), łącznie ok. 40 tys. członków, Związek Strzelecki "Strzelec" Organizacja Społeczno - Wychowawcza, ok. 4 tys. członków, Związek Towarzystw Gimnastycznych "Sokół" w Polsce, ok. 3 tys. członków, Stowarzyszenia i Kluby Survivalowe, łącznie ok. 2 tys. członków. Prowadzą one intensywną pracę wychowawczą i szkoleniową, której celem jest

kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich. W programach większości tych organizacji główną rolę odgrywa przysposobienie obronne. Z tego też powodu związki młodzieżowe mogą stać się istotnym partnerem sił zbrojnych i obrony cywilnej w prowadzeniu edukacji obronnej. To właśnie takie organizacje jak „Strzelcy” „Sokoli” i harcerze oraz członkowie innych stowarzyszeń w 1914, 1918 i 1920 roku, w powstaniach: Wielkopolskim i Śląskich, w 1939 roku dali armii tysiące wstępnie przeszkolonych, niezwykle patriotycznych i ofiarnych, gotowych do wypełnienia obywatelskiego obowiązku żołnierzy. To na bazie Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFiPW) i związanego ściśle ze strukturami Ministerstwa Spraw Wojskowych - "Strzelca" (a także innych stowarzyszeń o charakterze paramilitarnym) tworzono od 1937 roku, na wzór armii szwajcarskiej, oddziały i pododdziały formacji Obrony Narodowej. Po klęsce wrześniowej, struktury tych organizacji stały się na wielu terenach podstawowymi ogniwami Polskiego Państwa Podziemnego i jego wojska - głównie Armii Krajowej. Oddziały, składające się z członków organizacji młodzieżowych, a szczególnie harcerskie bataliony walczące w Powstaniu Warszawskim, zasłynęły z niezwyklej waleczności i ofiarności.

Jednocześnie należy pamiętać o przygotowywanych w różnorodnych stowarzyszeniach tak przed wojną jak i w konspiracji zespołach służb pomocniczych (sanitarnych, pożarniczych, informacyjnych, opiekuńczych, itp.) będących prekursorami formacji obrony cywilnej. W latach powojennych Liga Przyjaciół Żołnierza a następnie Liga Obrony Kraju, Aeroklub, Polski Związek Harcerstwa Polskiego i inne stowarzyszenia, a także kuratoria oświaty poprzez organizowanie obozów przysposobienia wojskowego i obronnego, prowadziły w szerokim zakresie prace wychowawczą i szkoleniową, przygotowując młodzież do obrony kraju służby wojskowej.

Stowarzyszenia kombatanckie - kryterium członkostwa warunkowane jest uczestnictwem w walce lub doznanymi represjami. Są to: Związek Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych, Światowy Związek Żołnierzy AK (oraz 18 środowiskowych organizacji żołnierzy AK), Związek Inwalidów Wojennych, Związek Ociemniałych Żołnierzy oraz ponad 100 mniejszych lokalnych, regionalnych i ogólnopolskich stowarzyszeń. Wiele środowisk kombatanckich zorganizowanych w kołach oddziałowych (dywizyjnych, brygadowych, pułkowych itp.), funduje sztandary jednostkom wojskowym, szkołom, jednostkom stowarzyszeń młodzieżowych i paramilitarnych; włącza się aktywnie w proces edukacji obywatelskiej młodzieży szkolnej i wojskowej, w tym szczególnie w proces przekazywania i kultywowania tradycji oręża polskiego. Organizacje kombatanckie przejawiają też dużą aktywność w organizowaniu uroczystości o charakterze patriotycznym i rocznicowym, fundowaniu tablic i pomników upamiętniających czyn zbrojny oręża polskiego. Stowarzyszenia te mogą spełnić doniosłą rolę w procesie wychowania patriotycznego i edukacji obywatelskiej realizowanym w innych stowarzyszeniach i systemie oświaty szkolnej. Istotną też może być ich rola w tworzeniu społecznego consensusu w sprawach obronności.

Stowarzyszenie środowiskowe, regionalne, twórcze, itp. - rozpoznane w najmniejszym stopniu, ze względu na ich atomizację i ograniczony do ram lokalnych lub środowiskowych zasięg oddziaływania. I one mogą spełniać w swych środowiskach ważną rolę promocyjną problematyki obronności.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż zarówno stowarzyszenia istniejące przed 1989 rokiem (głównie: Liga Obrony Kraju, Aeroklub Polski, Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych, Polski Czerwony Krzyż), jak i nowo utworzone czy reaktywowane (głównie Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, Związek

Strzelecki "Strzelec" Organizacja Społeczno-Wychowawcza, Związek Towarzystw Gimnastycznych "Sokół" w Polsce, "Survivalowe", Bractwa Kurkowe, Związki: Spadochroniarzy, Radioorientacji itp.) w ciągu minionych kilku lat, w czasie głębokich przewartościowań ideowych i ujawnienia postaw kontestowania obywatelskich powinności, a także obserwowanej atrofii postaw patriotycznych, skutecznie podejmują różnorodne inicjatywy, związane z edukacją obronną i deklarują wolę pełnienia służby społeczeństwu i Rzeczypospolitej, w tym służby dla obronności państwa.

Ważnym elementem uczestnictwa stowarzyszeń w przygotowaniu społeczeństwa do obrony jest wymiar indywidualny, odnoszący się każdego członka stowarzyszenia, zarówno wychowawczy jak i szkoleniowy. Mieszczą się w nim: kształtowanie świadomości obronnej, propaństwowych postaw i psychicznych predyspozycji (jako zespołu pożądanых zachowań), a także zdobywanie umiejętności przydatnych w sytuacjach zagrożenia, w służbie w obronie cywilnej i w służbie wojskowej. Bardzo istotnym czynnikiem jest tu także rozwijanie tężyzny fizycznej, uprawianie sportów obronnych oraz tzw. "życie polowe" (biwakowanie, obozownictwo itp.).

Można powiedzieć, że podobne zadania ma do spełnienia system edukacji, a w jego ramach program przysposobienia obronnego. Jest on jednak ograniczony czasowo i objętościowo, a także daleko uboższy tematycznie w stosunku do programu realizowanego w wielu stowarzyszeniach społecznych. Mają one nadto tę przewagę nad szkołami, że nabyte w toku szkolenia umiejętności natychmiast są sprawdzane w praktyce. Kolejnym niewątpliwym atutem jest spontaniczność w realizacji tego programu przez samych zainteresowanych, należących do stowarzyszenia i zdobywających wiedzę i umiejętności przede wszystkim z wewnętrznej potrzeby - ochotniczo. W programie tym mieści się zarówno zdobywa-

nie wiedzy, kształtowanie predyspozycji i umiejętności ogólnych - można powiedzieć o charakterze unitarnym (ratownictwo, terenoznawstwo, współdziałanie w zespole, musztra, prawo jazdy, bytowanie, pływanie), jak i umiejętności specjalistycznych, ukierunkowujących przedpoborowego czy poborowego (członka stowarzyszenia) do określonego rodzaju służby (np. taternictwo, spadochroniarstwo, płetwonurkowanie, nawigacja, łączność radiowa, strzelectwo i survival, itd.).

W wymiarze indywidualnym bardzo ważne są również cechy przywódcze, ujawniane i kształtowane podczas pełnienia różnorodnych funkcji instruktorskich w stowarzyszeniach. Cechy te, połączone z wysokimi wymogami moralnymi stawianymi członkom stowarzyszeń (np. w harcerstwie), mogą i powinny być również spożytkowane przy wyłanianiu kadr oficerskich i podoficerskich sił zbrojnych czy obrony cywilnej. Wszystko to służyć powinno optymalizacji wstępnego przygotowania przedpoborowych (a także poborowych) oraz pozyskiwania kadr. Może być też wykorzystane (w pewnych wybranych dziedzinach) do utrzymywania wysokiej sprawności rezerw osobowych wojska.

Powyższe zadania można jednak zrealizować po uwzględnieniu kolejnego wymiaru uczestnictwa stowarzyszeń w systemie obronnym państwa - wymiaru organizacyjnego. Wymaga to skorelowania pewnych elementów programu stowarzyszeń z wymaganiami (celami i zadaniami) programu OC i szkolenia wojskowego, a także ustalenia jednolitego systemu sprawdzania efektów oraz poziomu nabytych umiejętności i wiedzy, co prowadziłoby do ich honorowania (uznawania), a tym samym wykorzystywania przez wojsko i OC. Korelacja taka powinna obejmować również bazę szkoleniową, sprzętową i kadrową stowarzyszeń - z jednej strony, a z drugiej - struktury OC, a nawet OT.

Przeobrażenia, które dokonały się w ciągu ostatnich lat w otaczającej nas rzeczywistości musiały znaleźć odbicie również w środkach społecz-

nego przekazu /mediach/. Nowy ustrój polityczny, nowa forma gospodarki i organizacji życia społecznego, nowe jakościowo otwarcie na świat sprawiają, że rozwój mediów ulega szczególnemu przyspieszeniu.

Środki społecznego przekazu rozpowszechniają informację i kształtują opinię publiczną, wpływając na postępowanie ludzi oraz na ich poglądy. Społeczny charakter przekazu powoduje, że informacja w konsekwencji poddawana jest nieustannej kontroli społecznej, gdyż opublikowana staje się wspólnym dobrem. Ma ona być przede wszystkim funkcjonalna, aktualna i oparta na prawdzie.

Wyniki badań społecznych wskazują na utrzymujący się na wysokim poziomie stopień aprobaty społecznej dla wojska i jego instytucji. W kreowaniu tego korzystnego dla sił zbrojnych zjawiska - czy też procesu - trzeba widzieć rolę mediów. Jednocześnie przez niektóre środki przekazu, armia, będąca jednym z najbardziej stabilnych filarów państwa, przedstawiana jest w czarnych barwach. Obok rzeczowych, obiektywnych i fachowych ocen procesu przemian w armii, mających kapitalny wpływ na kształtowanie świadomości proobronnej społeczeństwa, mnożą się przykłady destrukcyjnej roli mediów w zakresie prezentowania stanu obronności i sił zbrojnych. Niejednokrotnie można zaobserwować przekraczanie granicy pomiędzy niekonwencjonalnym - nowoczesnym?" prezentowaniem wojska, a jego ośmieszeniem.

Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w:

- 1) Postępującym procesie komercjalizacji mediów i idącą za tym bezpardonową walką o widza, słuchacza i czytelnika, charakteryzującą się odwołaniem do afer i sensacji, w celu utrzymania się na rynku i osiągnięcia szybkiego zysku finansowego.
- 2) Zamierzonej działalności informacyjnej prowadzonej przez określonego dysponenta politycznego - właściciela środka przekazu - mającej na celu zdyskredytowanie i ośmieszenie reform dokonują

cych się w armii, a tym samym kierownictwa resortu.

- 3) Braku profesjonalizmu dziennikarzy zajmujących się problematyką wojska i obronności (powierzchnowość przekazu, słaby warsztat dziennikarski, brak specjalistycznej wiedzy).

Faktem jest, iż w świadomości związanej z obronnością państwa, (poszczególnych grup społeczno-zawodowych, środowisk, partii politycznych oraz ugrupowań parlamentarnych) brak jest pełnej realistycznej wiedzy o wojsku, jego zadaniach, potrzebach i problemach. Wskazuje to jednoznacznie, jakie obszary tematyczne są swoistą pustynią informacyjną, na którą należy bezzwłocznie, kompetentnie i defensywnie wkroczyć. Wymaga to jednakże określenia przynajmniej kilku priorytetowych problemów, kierunków i celów do podjęcia. Powinny one stanowić oś, wokół której trzeba prowadzić intensywną kampanię informacyjno-prasową. Jej głównym celem byłoby wzmocnienie strumienia informacji na temat wojska i obronności oraz działań kierownictwa MON, wpływających z samego resortu obrony, jak również zwiększenie inspiracyjnej efektywności oddziaływania służby prasowo-informacyjnej wojska na edukacyjną działalność publikatorów w zakresie kształtowania postaw proobronnych społeczeństwa.

Polityka informacyjna resortu obrony narodowej jest kreowana i prowadzona według określonych założeń. Wynikają one nie tylko z aktualnych uwarunkowań sytuacji społeczno-ekonomicznej w kraju, ale tak ze z obowiązujących uregulowań prawnych nakładających na naczelne organy administracji rządowej obowiązki w zakresie informowania opinii publicznej o sprawach mieszczących się w obrębie ich merytorycznej kompetencji.

Zobowiązania ciążące w tym zakresie na administracji państwowej są pochodną ratyfikowania przez Rzeczpospolitą Polską Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (1948) oraz Międzynarodowego Paktu Praw Oby-

watelskich i Politycznych (1977). Artykuł 19 Powszechnej Deklaracji ... stanowi: „Każda jednostka ma prawo do (...) poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji...” Artykuł 19 Międzynarodowego Paktu... w § 2 głosi „Każdy ma prawo do swobody wypowiedzi; prawo to obejmuje swobodę poszukiwania, otrzymywania i upowszechniania wszelkich informacji...” zaś w § 3 stanowi, iż „wykonanie praw przewidzianych w § 2 niniejszego artykułu pociąga za sobą specjalne obowiązki i szczególną odpowiedzialność. Może ono w konsekwencji podlegać pewnym ograniczeniom (...), które są niezbędne w celu:

(...) b/ ochrony bezpieczeństwa państwowego (...)”.

Z powyższego wynika, iż swobodny dostęp do informacji musi iść w parze z odpowiedzialnym jej upowszechnianiem, podlegającym ograniczeniom mogącym wynikać z istniejącego w demokratycznym państwie porządku prawnego.

¹ Por. F. Dela, „Najwyższy czas budować nowe”. Wystąpienie na naradzie z szefami wojewódzkich inspektoratów OC. Warszawa 14.02.1997 r.

² Tę formę szkolenia regulują przepisy Uchwały KOK Nr Pf 4/85 z dnia 29 czerwca 1985 r. w sprawie szkolenia obronnego kadr kierowniczych i pracowników aparatu wykonawczego /Dz. Urz. KON Nr 4, poz. 28/.

³ Tamże

⁴ Tamże

⁵ Tę formę reguluje Uchwała nr 72 Rady Ministrów z dnia 4 października 1994 r. w sprawie szkolenia obronnego kadr kierowniczych administracji publicznej /M.P. Nr 56, poz. 482/.

⁶ Sekretariat KOK: „Plan kontroli kompleksowych wykonywania zadań w zakresie obronności”, Sztab Generalny WP: „Plan kontroli gotowości mobilizacyjnej i ćwiczeń mobilizacyjnych w siłach zbrojnych”.

⁷ Por. Krzysztof Zaczyński - Zaczek: Doskonalenie programów kształcenia obronnego. Warszawa 1989, IPS.

⁸ W oparciu o wypowiedź głównego specjalisty Kierownictwa Biura Spraw Obronnych MSWiA.

⁹ Pozytywnym zjawiskiem w tej grupie szkoleniowej jest organizowanie go w oparciu o bazę Międzywojewódzkich Ośrodków Szkolenia Obrony Cywilnej /w Gdańsku, Białymstoku, Wrocławiu, Jeleniej Górze i Lublinie/ oraz Wojewódzkim Ośrodku Szkolenia /w Katowicach/.

¹⁰ Jeżeli w zakładzie pracy występuje więcej niż jedna formacja OC, zajęcia szkoleniowe w poszczególnych formacjach prowadzi komendanci.

¹¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 28 września 1993 r. w sprawie powszechnej samoobrony ludności; Wytoczne szefa Obrony Cywilnej Kraju z 6 kwietnia 1994 r. w sprawie założeń programowych szkolenia ludności w zakresie powszechnej samoobrony.

¹² Słownik Języka Polskiego.t.III, s.342

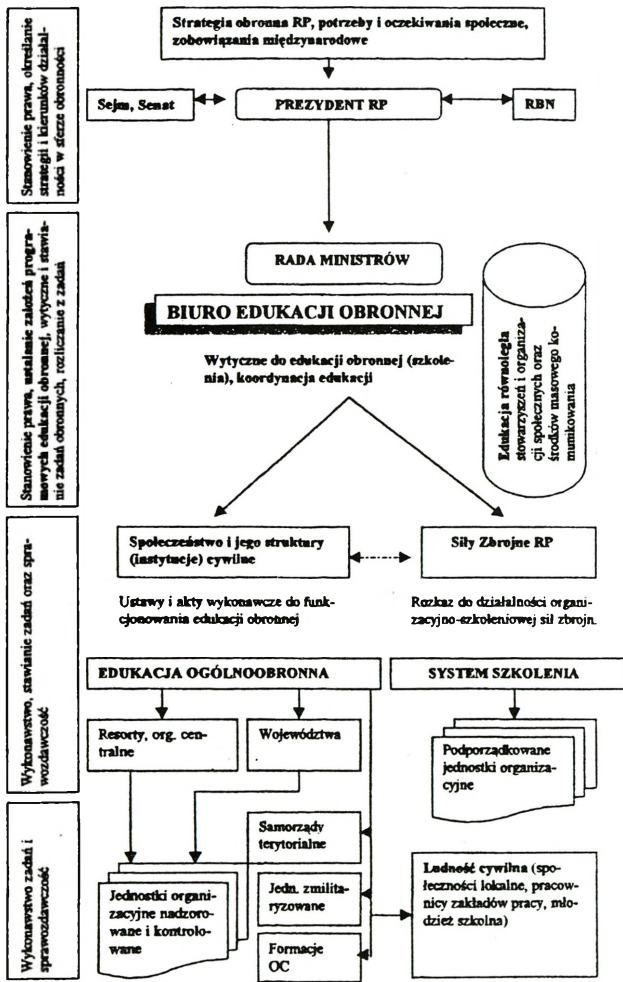
Rozdział II

KONCEPCJE (WARIANTY) SYSTEMU EDUKACJI OBRONNEJ

Wariant I

Skuteczność, ekonomiczność, sprawność, korzystność i użyteczność społeczna systemu edukacji obronnej zależą zwykle od wielu grup czynników: podmiotowych, organizacyjnych, prawnych, finansowych, technicznych oraz zgodności interakcji w tym systemie. Zgodna interakcja oznacza, że składniki systemu wspierają się wzajemnie w drodze do osiągnięcia ogólnego celu systemu. Uwielokrotnienie poczynań, to znaczy zachodzenie działań edukacyjnych wykonywanych w obrębie więcej niż jednego składnika systemu edukacji obronnej (np. szkoła, środki masowego przekazu, stowarzyszenia i organizacje społeczne) ma pełne uzasadnienie pedagogiczne (w tym dydaktyczne) i nie musi dowodzić niskiego poziomu efektywności systemu.

Ze względu na potrzebę wzajemnego uzupełniania się i zależność działań różnych podmiotów biorących udział w minimalizowaniu skutków zagrożeń zarówno czasu pokoju jak i w warunkach konfliktu zbrojnego proponujemy, zachowując specyfikę edukacyjną (szkoleniową) różnych podmiotów edukacji obronnej, utworzenie jednego ośrodka koordynacyjnego. Mogłoby to być **Biuro Edukacji Obronnej** (rys. 1) podległe bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów i funkcjonujące w Radzie Ministrów. W skład Biura powinni wejść przedstawiciele wszystkich resortów partycypujących w edukacji obronnej społeczeństwa, przede wszystkim Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwa Edukacji Narodowej i Ministerstwa Obrony Narodowej.

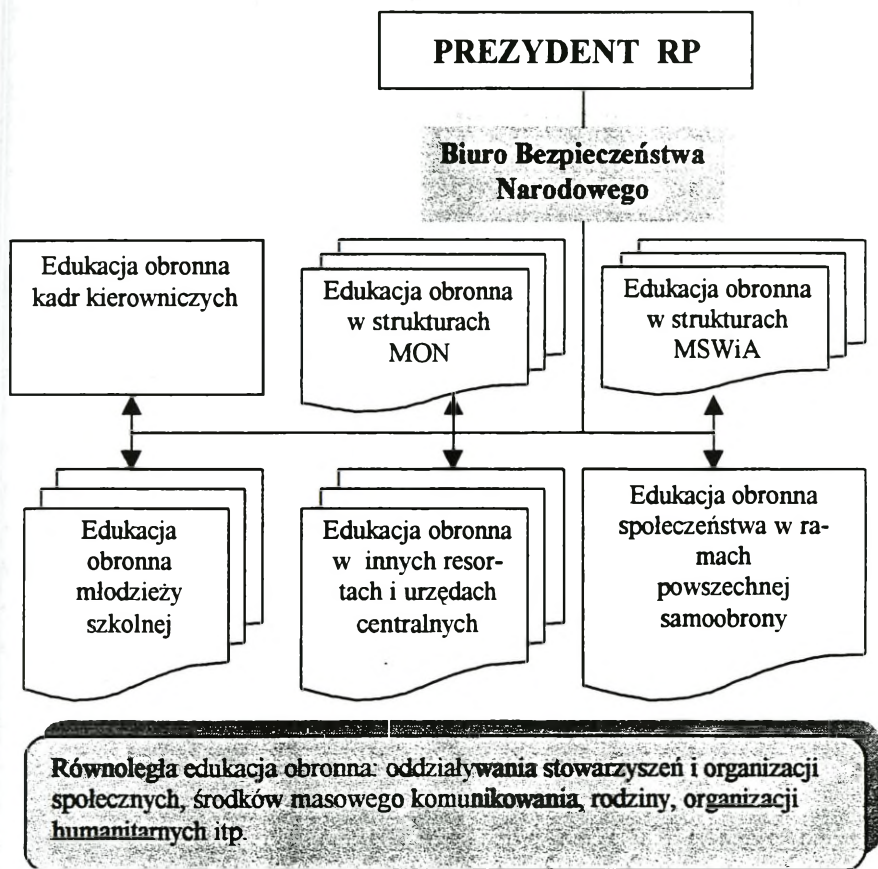

Rys. 1. Koncepcja kierowania edukacją obronną społeczeństwa

Za tego typu rozwiązaniem przemawiają analizy aktów prawnych, rozporządzeń, czy też wytycznych oraz funkcjonujących zależności strukturalno-programowych. Dlatego też głębokich zmian wymaga zarówno układ strukturalny, przepisy prawa, jak i organizacja szkolenia. Istota prezentowanej przez zespół badawczy koncepcji edukacji obronnej (wariantu I) oparta została przede wszystkim o zakres kompetencyjny Premiera zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, uogólnienia i wnioski zaprezentowane w pierwszym etapie badań („Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza”) oraz wypowiedzi uczestników sympozjum naukowego zorganizowanego przez kierownictwo problemu w dniu 17 czerwca 1997 roku.

Wariant II

Przy budowie koncepcji edukacji obronnej społeczeństwa słuszne wydaje się też wyjście od założeń konstytucyjnych oraz doktryny obronnej wyrażających potrzeby społeczne w tym zakresie. Konstytucja RP stanowi, iż Prezydent „stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium” (art. 126 ust. 2), ustanawia też Radę Bezpieczeństwa Narodowego jako organ doradczy Prezydenta „w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego” (art. 135) oraz przewiduje, iż Rada Ministrów „zapewnia bezpieczeństwo zewnętrzne Państwa” oraz „sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności kraju” (art. 146 ust. 4 pkt 3, 7 i 11). Takim ośrodkiem koordynującym edukację obronną społeczeństwa na szczeblu centralnym mogłoby być **Biuro Bezpieczeństwa Narodowego** (rys. 2).

Rys. 2. Koncepcja koordynowania edukacji obronnej społeczeństwa (wariant II)

Wariant III

Jedną z ważniejszych funkcji współczesnego państwa jest zapewnienie obywatelom podstawowych warunków ochrony przed skutkami działań zbrojnych, jak i przed potencjalnymi niebezpieczeństwami związanymi z występowaniem klęsk żywiołowych oraz innych podobnych zdarzeń. Wpływa ona z ukształtowanych przez cywilizację i przyjętych za powszechnie obowiązujące norm zwyczajowych i prawnych, których podstawowym celem jest umożliwienie członkom społeczeństwa realizacji ich najważniejszego prawa naturalnego – prawa do życia i prawa do przetrwania. Dlatego też, tworzenie systemu edukacji obronnej społeczeństwa powinno uwzględniać w swoich założeniach powołanie na szczeblu centralnym (rządowym) **Centrum Ochrony Ludności** (rys. 3) podporządkowane Premierowi i skupiające w swoich strukturach elementy odpowiedzialne za proces edukacji obronnej społeczeństwa, jak i koordynujące działania mające na celu likwidację sytuacji związanych z nadzwyczajnymi zagrożeniami ludzi i środowiska. Kompetencje Centrum powinny gwarantować funkcjonowanie jednego, spójnego, sprawnego i skutecznego systemu przygotowującego i chroniącego społeczeństwo na okres pokoju i wojny.

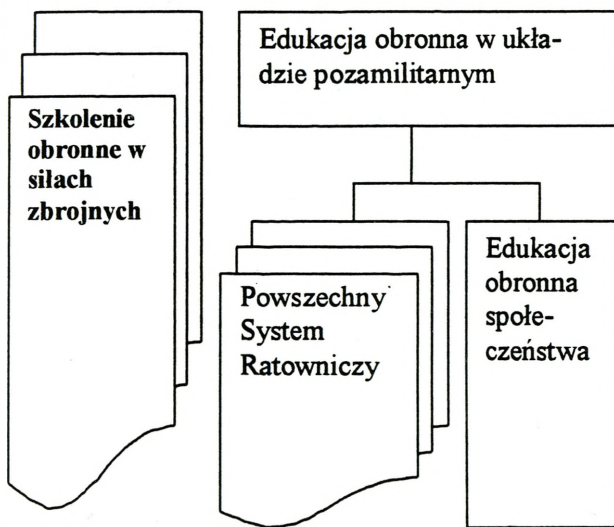
Zgodnie ze swoimi kompetencjami Centrum wypracowywałoby ogólne cele edukacji obronnej oraz jej zadania, ustalałoby diagnozę stanu edukacji, zasady funkcjonowania systemu edukacji obronnej, koordynowałoby zapewnienie warunków kadrowych i finansowych oraz założenia programowe w zakresie działalności edukacyjnej w układzie militarnym i cywilnym (pozamilitarnym).

W ten sposób (zgodnie z jednym z zaproponowanych wariantów) edukacja obronna byłaby zorganizowana według zasady powszechności i ustawiczości, a zasady te najlepiej będą realizowane poprzez:

PREMIER

**CENTRUM OCHRONY
LUDNOŚCI**

Określanie celów edukacji obronnej i ochronnej;
Koordynacja działań ratowniczych;
Tworzenie banku danych o zagrożeniach.

Równoległa edukacja obronna (stowarzyszenia i organizacje społeczne, środki masowego komunikowania)

Rys.3. Koordynacja edukacji obronnej społeczeństwa (wariant III)

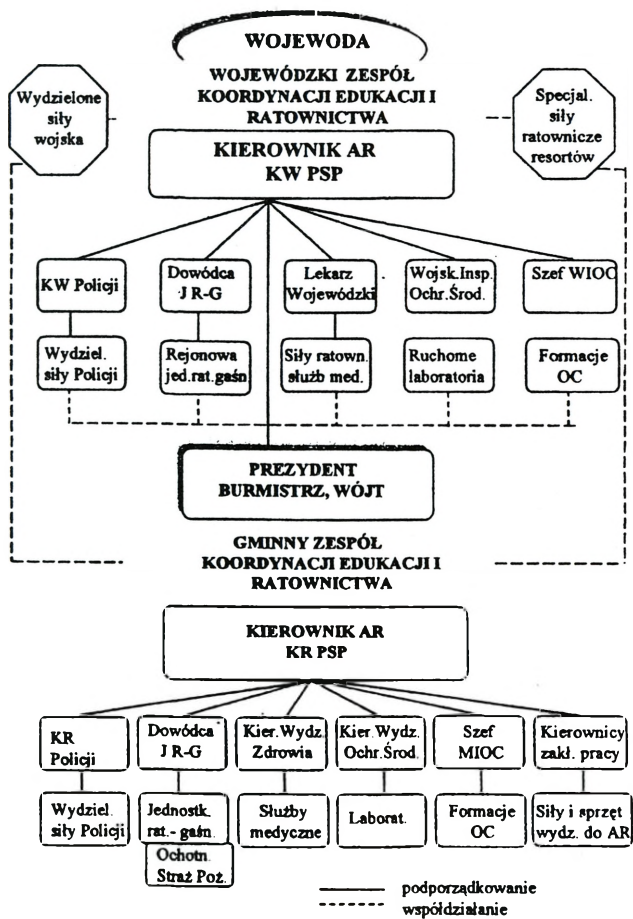
- edukację społeczeństwa w zakresie powszechnej samoobrony realizowaną w systemie szkolnym, zakładów pracy i instytucji oraz w miejscu zamieszkania;
- szkolenie specjalistyczne w zakresie ochrony ludności dla organów kierowania, pracowników aparatu wykonawczego oraz komendantów formacji Obrony Cywilnej i jej członków oraz służb ratowniczych;
- szkolenie kwalifikacyjne na różnych poziomach;
- szkolenie w siłach zbrojnych;
- ćwiczenia.

Żadna spośród wymienionych dotychczas części systemu edukacji obronnej, ani militarna, ani pozamilitarna, a w jej ramach szkolenie w OC, straży pożarnej, jednostek ratowniczych itd. oraz oddziaływanie środków masowego komunikowania czy stowarzyszeń i organizacji społecznych nie spełnia samodzielnie wszystkich wymagań do zapewnienia bezpieczeństwa w żadną wnoszą specyficzny wkład: szkolnictwo, wojsko, obywatel wnoszą specyficzny wkład: szkolnictwo, wojsko, obrona cywilna, policja, straż pożarna i inne podmioty partycypujące w edukacji obronnej społeczeństwa pełnią ważne role. Na ogół zmierzają do umożliwienia społeczeństwu radzenia sobie z szerokim spektrum różnorodnych zagadnień bezpieczeństwa. Procesy edukacyjne, czy nawet wąsko pojmowane - szkoleniowe, są różne w poszczególnych jednostkach organizacyjnych systemu, każde działają według własnych wymagań, jedne muszą być w stałej gotowości do użycia, inne są rozwijane dopiero wówczas, gdy rozmiar i rodzaj zagrożenia tego wymaga. Wszystkie są konieczne. By były one skuteczne w zakresie: wczesnego ostrzegania, prewencji i zapobiegania kryzysom, a także usuwania ich skutków, niezbędne jest jedno centralne kierowanie wcześniejszą działalnością edukacyjną.

Podobne organy zarządzająco - koordynujące powinny funkcjonować na różnych szczeblach administracji państwowej i samorządowej, a ich aparat wykonawczy (rys. 4) być przygotowany z góry. Wszelkie procedury działania powinny też być okresowo ćwiczone. Ćwiczenia należy przeprowadzać zgodnie z zasadą realizmu, w warunkach utrudnień np. łączności, niedostatku informacji, pozbawienia dopływu energii elektrycznej, ograniczonych sił i środków, różnego rodzaju zjawisk zakłócających jednocześnie. Niezmiernie ważne jest też ćwiczenie koordynacji między poszczególnymi służbami i grupami ratowniczymi.

Poziom umiejętności zachowania się społeczeństwa w sytuacjach kryzysowych jest na bardzo niskim poziomie. Nie może on ograniczać się do zachowań związanych z poruszaniem się po drogach, bezpieczeństwa pieszych, czy też zachowania się przy wypadkach samochodowych. System ochrony ludności cywilnej przed skutkami katastrof żywiołowych jest obok sił zbrojnych, policji, państwowej i ochotniczej straży pożarnej podstawowym elementem systemu bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i stanowi integralną część strategii bezpieczeństwa narodowego. System ten powinien być przygotowany do wystąpienia w przyszłości kombinacji klęsk żywiołowych i konstruowany z myślą o wystąpieniu tego wariantu.

Zagrożenia nie występują najczęściej na obszarach zgodnych z podziałem administracyjnym, tym więc ważniejsza jest współpraca i koordynacja - jednolity, skoordynowany i sprawny technicznie system. Także na szczeblu gminy wszelkie działania powinny być podporządkowane jednemu ośrodkowi koordynującemu (rys. 4). Kompetencje poszczególnych ogniw władzy w problematyce bezpieczeństwa powinny być rozstrzygnięte ustawowo. Działalność edukacyjna wobec dzieci i młodzieży oraz społeczności lokalnych powinna być wspomagana szeroką działalnością wydawniczą o charakterze popularyzatorskim, dzieci i młodzież - odpowiednio do wieku - powinny być zapoznawane w miejscu zamiesz-

Rys. 4. Lokalny wariant systemu edukacji i zwalczania zagrożeń czasu „P.”

kania i nauki z systemem ewakuacji tak, aby nauczyć się właściwych reakcji i uniknąć w sytuacji kryzysowej zaskoczenia i paniki.

Edukacja obronna pełni niezastąpioną rolę integrującą społeczeństwo i społeczności lokalne w obliczu zagrożenia wojennego i różnych zagrożeń występujących w okresie pokoju. Można zatem powiedzieć, że celem edukacji obronnej jest zintegrowanie społeczeństwa, różnych jego struktur politycznych, gospodarczych, militarnych i cywilnych wokół problemów bezpieczeństwa instytucjonalnego i personalnego.

Jedną z ważnych funkcji współczesnego państwa jest zapewnienie obywatelom podstawowych warunków ochrony przed potencjalnymi i realnymi niebezpieczeństwami związanymi z występowaniem klęsk żywiołowych oraz innych podobnych zdarzeń, powodowanych siłami natury lub działalnością człowieka, a także wynikających z działań zbrojnych. Funkcję tą państwo może skutecznie realizować między innymi poprzez edukację obronną społeczeństwa.

Prezentowane warianty służyc mają doskonaleniu tego procesu między innymi poprzez zmiany w zakresie: edukacji obronnej kadr kierowniczych administracji publicznej, szkolenia w jednostkach przewidzianych do militaryzacji, edukacji obronnej ludności realizowanej na szczeblu województwa i gminy, w zakresie edukacji obronnej młodzieży, roli stowarzyszeń i organizacji społecznych w edukacji obronnej społeczeństwa oraz kształtowania świadomości obronnej przez środki masowego przekazu (media).

W związku z tym niezbędne jest utworzenie wspólnego kierownictwa odpowiedzialnego za edukację obronną oraz:

- ❖ znaczne zwiększenie liczby kadr kierowniczych objętych szkoleniem ogólnobronnym ze względu na zakres i wagę wykonywanych przez nich zadań obronnych;

- ❖ uściślenie dotychczasowego zakresu problematyki szkolenia i niezbędną modyfikację programów oraz dostosowanie ich do wymagań systemu obronnego państwa;
- ❖ objęcie szkoleniem sekretarzy i członków wojewódzkich komitetów obrony;
- ❖ wzbogacenie form ćwiczeń: strategiczne gry obronne, ćwiczenia strategiczno-obronne typu „KRAJ”, regionalne gry (ćwiczenia) ogólnobronne oraz resortowe i wojewódzkie gry (ćwiczenia) ogólnobronne;
- ❖ urozmaicenie form szkolenia uzupełniającego (zajęcia teoretyczne powinny być wzbogacane szkoleniem praktycznym w formie gier i ćwiczeń);
- ❖ powołanie organu inspirującego i oceniającego poziom edukacji obronnej (Biuro Edukacji Obronnej lub inne);

Poza tym szkolenie obronne w resortach (urzędach centralnych) i wojewódzkich powinno być skoordynowane i komplementarne. Postulaty te przemawiają stanowczo za koniecznością ustawowego uregulowania problematyki szkolenia obronnego kadr kierowniczych i pracowników aparatu wykonawczego. Unormowanie ustawowe pozwala na nałożenie obowiązków w tym zakresie na całą administrację publiczną (rządową i samorządową), określenie organów właściwych w sprawach szkolenia, wskazanie źródeł i sposobów jego finansowania. Zdaniem zespołu badawczego szkolenie na szczeblu centralnym i województw powinno być finansowane z budżetu państwa, natomiast do rozważenia pozostaje zagadnienie ewentualnego partycypowania samorządu terytorialnego w szkoleniu obronnym organizowanym na szczeblu gmin. Zasadniczą bazą systemu powinien być szczebel samorządowy, na którym spoczywać będą zadania związane z przygotowaniem odpowiednich służb na potrzeby ochrony ludności. Szczebel wyższy, rządowy stanowić powinien ogniwo

wsparcia wysiłków samorządowych i będzie organem koordynującym działania samorządów, gdy skutkami katastrofy, klęski żywiołowej będzie objętych kilka gmin. Szczebel centralny byłby zobowiązany do przygotowania i wdrożenia spójnego prawa oraz wypracowania procedur postępowania w sytuacjach kryzysowych zapewniających odpowiednio wysoki poziom efektywności cywilnej ochrony ludności.

Często niedoceniany jest problem stosunków ze społeczeństwem w czasie reagowania na powstałe zagrożenie. Koordynacja stosunków z mieszkańcami w czasie wystąpienia zagrożenia jest problemem istotnym nie tylko z politycznego punktu widzenia - postrzegania władz przez mieszkańców, lecz także jako integralna część kierowania akcją w czasie zagrożenia. Nieumiejętne kontaktowanie się władz z mieszkańcami może, przed i w czasie podejmowania działań przez wyspecjalizowane służby i jednostki ratownicze, oddziaływać na zachowanie ludzi negatywnie (przeciwstawianie się ewakuacji, panika i inne). Dlatego edukacja obronna kadr kierowniczych musi również uwzględniać i te zagadnienia.

Na tle powyższych stwierdzeń rysuje się konieczność przesądzenia w regulacjach prawnych, iż osoby piastujące stanowiska kierownicze w administracji publicznej lub przewidziane do objęcia takich stanowisk powinny posiadać odpowiednie przygotowanie z zakresu obronności, a jeśli go nie posiadają, powinni zostać poddani obowiązkowemu szkoleniu w tym zakresie. Odnosi się to w pełni do osób zajmujących stanowiska w tzw. aparacie wykonawczym, związane z obronnością kraju. Preferencje w zakresie zajmowania takich stanowisk mogłyby mieć – co powinno zostać zagwarantowane ustawowo – byli żołnierze zawodowi. Najbardziej zasadnym miejscem odpowiednich regulacji prawnych w zakresie edukacji obronnej może być ustawa o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej.

Zmiany własnościowe w gospodarce narodowej oraz przejmowanie jej niektórych sektorów przez kapitał zagraniczny powodują, że obowiązujące unormowania prawne nie spełniają już swojej roli. W szczególności nie do utrzymania jest zasada, że jednostkami organizacyjnymi, które będą mogły zostać objęte militaryzacją oraz jednostkami stanowiącymi bazę formowania specjalnie tworzonych jednostek zmilitaryzowanych mogą być podmioty gospodarcze, w których skarb państwa posiada co najmniej 50 % udziałów. Proces prywatyzacji umacnia taką tendencję.

Ponadto, obowiązujące przepisy ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, nie zawierają jakiegokolwiek normy wskazującej na cel ewentualnej militaryzacji, a w konsekwencji – na cele i zakres szkolenia osób, którym nadano przydziały organizacyjno-mobilizacyjne do jednostek przewidzianych do militaryzacji.

Wydaje się, że do newralgicznych dziedzin życia państwowego takich, jak: energetyka, transport, łączność powinny zostać zastosowane oddzielne regulacje prawne w zakresie funkcjonowania w stanach kryzysowych, nadzwyczajnych.

Województwo stanowi podstawową jednostkę organizacyjną podziału kraju i dlatego spełnia kluczową rolę w funkcjonowaniu systemu obronnego państwa. Pod kierownictwem wojewodów następuje integracja realizacji zadań obronnych przypisywanych podsystemowi cywilnemu edukacji obronnej (układowi pozamilitarnemu).

Do podstawowych zadań wojewody w zakresie obronności należy:

- ❖ utrzymanie sprawności działania administracji rządowej i samorządowej;
- ❖ utrzymanie ciągłości działania podstawowych zakładów funkcjonujących na obszarze województwa;
- ❖ ochrona ludności i dóbr materialnych;
- ❖ utrzymanie porządku i bezpieczeństwa, a na okres wojny dodatkowo:

- ❖ wydzielenie sił i środków do przygotowania rejonów obrony, węzłów lub obiektów;
- ❖ zapewnienie świadczeń rzeczowych na rzecz sił zbrojnych.

Elementem systemu obronnego, bezpośrednio podporządkowanym wojewodzie w zakresie obronności jest gmina. Zadaniem gminy jest:

- ❖ przygotowanie ludności w zakresie wykonywania powszechnego obowiązku obrony oraz współdziałania z organami wojskowymi;
- ❖ czynności związane z wykonywaniem powszechnego obowiązku obrony we współdziałaniu z organami wojskowymi;
- ❖ świadczenia osobiste, rzeczowe i szczególne na rzecz obrony kraju;
- ❖ zadania obrony cywilnej wynikające z funkcji Prezydenta (Wójta) jako szefa obrony cywilnej gminy.

Funkcjonalność systemu edukacji obronnej decyduje o jakości przygotowania ludności między innymi w zakresie samoobrony na wypadek zagrożeń pokojowych i wojny. Na szczeblu województwa i gminy edukacja obronna powinna opierać się na współpracy państwowej administracji lokalnej z administracją samorządową w zakresie ich funkcji i roli w krajowym systemie ochrony ludności cywilnej, koordynacji działań ratowniczych z wojskiem, siłami porządkowymi, służbami ratownictwa technicznego w trakcie walki z klęskami żywiołowymi oraz usuwania ich skutków na podstawie programu wcześniej ustalonego.

Lokalny system edukacji obronnej w miejscu zamieszkania powinien wykorzystywać informacje (stworzenie systemu informacji gminnej, miejskiej) o zagrożeniach lokalnych i regionalnych oraz sposobach postępowania w momencie zaistnienia klęski żywiołowej lub lokalnej. Zapewnić on też powinien udział obywateli w praktycznych ćwiczeniach pozwalających na sprawne przemieszczanie się do centrów ewakuacji oraz współpracę ludności z siłami obrony cywilnej, służb ratowniczych i wojska w ratowaniu urządzeń ochronnych. Edukacja obronna na najniższych

szczeblach organizacyjnych może polegać na ćwiczeniu korzystania z urządzeń zabezpieczających, udziale wolontariuszy w działaniach organizacji pozarządowych, w niesieniu pomocy na terenach dotkniętych klęską oraz praktycznym współdziałaniu tych organizacji w ramach lokalnych systemów ochrony cywilnej i niesienia pomocy poszkodowanym.

Zagrożenia występują lokalnie, są znacznie zróżnicowane stąd edukacja obronna powinna skupiać się na przygotowaniu społeczności lokalnych do działań ratowniczych, do współdziałania z specjalistycznymi służbami ratowniczymi. Za takim akcentem, na przygotowanie społeczności lokalnych, przemawia najlepsze rozeznanie w sytuacji, rodzajach zagrożeń. Konsekwentnie, zgodnie z takim poglądem, akcjami ratowniczymi powinien kierować przedstawiciel władz samorządowych odpowiednio do tego przygotowany.

Jedną z najważniejszych potrzeb efektywnej edukacji obronnej przygotowującej społeczeństwo, w tym zwłaszcza służby specjalistyczne do działania w sytuacjach zagrożenia jest wcześniejsze doskonalenie struktur, procedur i urządzeń, co umożliwi koordynację czynności. Zasady wcześniej ustalone i przećwiczone nie powinny być zmieniane w czasie akcji. Działalność władz wojewódzkich, gminy, straży pożarnej, policji, obrony cywilnej, wojska, działalność informacyjna mediów (kto informuje?, kogo?, jak często?) w ramach przygotowań (edukacji obronnej) powinna być wcześniej wyćwiczona (procedury i sprawy organizacyjne w tym odpowiedzialność). Nie może dłużej funkcjonować podział sił na pokojowe i wojenne oraz oddzielać ratownictwa od ochrony ludności. Zadania przypisywane obronie cywilnej i służbom ratowniczym, realizowane w warunkach konfliktu zbrojnego niewiele się różnią od przedsięwzięć ochronnych i ratowniczych podejmowanych w czasie pokoju.

Podstawowym filarem ochrony cywilnej powinny być służby profesjonalne, wzmocnione społecznymi organizacjami ratowniczymi, jak

OSP, PCK, WOPR, TOPR, GOPR i wiele innych. System ten powinien być uzupełniany i rozwijany do koniecznych rozmiarów w sytuacjach katastrof, w tym wojny. Należy więc w procesie edukacji obronnej wzmacniać motywacje ludzi do podejmowania działalności społecznej w służbach i organizacjach ratowniczych, wzmacniać odpowiedzialność organizacji społecznych realizujących różne zadania ratownicze, przygotować i wdrożyć przepisy zwalniające od służby wojskowej lub wprowadzić zastępczą służbę wojskową dla ratowników społecznych.

Z uwagi na treści merytoryczne przysposobienia obronnego realizowanego w szkolnictwie celowe jest, by w określaniu jego programów uczestniczył Szef Obrony Cywilnej Kraju. Szczegółowe treści programowe przysposobienia obronnego młodzieży powinien opracować specjalistyczny zespół programowy uwzględniający kształtowanie postaw, nabywanie wiadomości i sprawności działania w różnych sytuacjach zagrożeń.

Ponadto, zasadny jest postulat **wprowadzenia przysposobienia obronnego jako przedmiotu w ostatnim roku nauki w szkole podstawowej** w wymiarze jednej godziny tygodniowo, to jest łącznie 36 godzin w całym roku szkolnym.

W szkołach ponadpodstawowych edukacja obronna powinna odbywać się w ramach przedmiotów tematycznie związanych z obroną cywilną przez cały czas trwania nauki i przysposobienia obronnego realizowanego w wymiarze jednej godziny lekcyjnej w pierwszej klasie oraz dwóch godzin w drugiej klasie. Program przysposobienia obronnego, zdaniem autorów, może być realizowany w czasie obozów szkoleniowo – wypoczynkowych (zamiast nauczania przedmiotowego).

W szkołach wyższych edukacja obronna powinna odbywać się w ramach przedmiotów tematycznie związanych z problematyką OC oraz

dotatkowo, na trzecim roku studiów wsparta cyklem wykładów informacyjnych.

Osoby odpowiedzialne za edukację obronną młodzieży, w tym nauczyciele nie mogą liczyć na jakieś szczególne jej usytuowanie w hierarchii zainteresowań i potrzeb oraz w świadomości społecznej. Edukacja obronna nie może być więc sprowadzana do moralizatorstwa, bądź eksponowania nakazów. Jej ostateczny wymiar zależy od systematycznego ukazywania niezbywalności, a także poczucia odpowiedzialności ludzi, nie tylko za coś czy kogoś, ale i przed instytucjami i innymi ludźmi. Aby edukacja obronna młodzieży nie była czymś odległym powinna ona sposobić ją do udziału w przedsięwzięciach obronnych organizowanych przez samorządy terytorialne, organizacje społeczne i państwo.

Z uwagi na treści merytoryczne realizowane w ramach edukacji obronnej młodzieży szkolnej zasadny jest pogląd upowszechniany w publikacjach, by w określaniu programów oraz organizacji jej przebiegu uczestniczył Szef Obrony Cywilnej Kraju usytuowany w strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Edukacja obronna młodzieży powinna jednakże zachować także treści wojskowe. Co jest szczególnie aktualne w sytuacji skracania czasu trwania zasadniczej służby wojskowej, a więc jednej z głównych dziedzin edukacji obronnej społeczeństwa. Zatem, powinny zostać powołane międzyszkolne ośrodki przysposobienia obronnego młodzieży, lokowane przy szkołach, które mają odpowiednią infrastrukturę. Młodzież uczestniczyłaby w zajęciach w dni wolne od nauki (soboty) na zasadzie całkowitej dobrowolności. Ośrodki funkcjonowałyby pod pedagogicznym nadzorem władz oświatowych przy finansowym i merytorycznym wsparciu resortu obrony narodowej. Warunkiem powodzenia takiej edukacji jest zapewnienie atrakcyjności zajęć dydaktycznych i uwzględnienie zainteresowań młodzieży.

Młodzież ze szkół podstawowych powinna poznać podstawy ratownictwa i ewakuacji w szkole i w domu, za pomocą filmów, seriali TV, kolorowych wydawnictw itp. oraz uczestniczenie w systemie informacji i niesienia pomocy przez harcerstwo i inne organizacje społeczne. Młodzież szkół średnich powinna poznać teoretycznie i praktycznie system ochrony ludności kraju, regionu oraz w miejscu zamieszkania: lokalizacja miejscowych zagrożeń oraz udział w symulowanych ewakuacjach ludności organizowanych w ramach odpowiednich działań ochronnych i zapobiegawczych OC. Program przysposobienia obronnego może przewidywać udział starszej młodzieży w ćwiczeniach OC weryfikujących funkcjonowanie systemu informacji lokalnej oraz praktyczną pomoc i zdobywanie podstawowej wiedzy medycznej, udział części młodzieży w działaniach niesienia pomocy przez organizacje pozarządowe, PCK, harcerstwo itp.

Niepokojący jest fakt, że zdecydowana większość młodzieży akademickiej i absolwentów studiów wyższych nie jest objęta jakimkolwiek instytucjonalnym przygotowaniem obronnym. Cennym wydaje się wprowadzenie cyklu wykładów informacyjnych na trzecim roku studiów oraz (lub) utworzenie międzyuczelnianych ośrodków szkolenia obronnego studentów, które mogłyby funkcjonować korzystając z bazy jednostek wojskowych, straży pożarnej, obrony cywilnej itp.

W proponowanych wariantach istotne jest określenie roli stowarzyszeń społecznych i różnego rodzaju organizacji w realizacji zadań edukacyjnych dla obronności i ochrony ludności.

W chwili obecnej jakby na nowo odkrywa się rolę stowarzyszeń mających możliwości realizowania zadań państwowych w dziedzinie obrony narodowej. Chodzi tu głównie o stowarzyszenia o charakterze paramilitarnym, stowarzyszenia młodzieżowe i stowarzyszenia skupiające byłych żołnierzy zawodowych i żołnierzy rezerwy.

Bardzo często mają one ambitne plany, realizują wiele przedsięwzięć, ale nie są podporządkowane jakiegś nadrzędnej myśli edukacyjnej i z tego głównie powodu nie mogą mieć wymiaru prognostycznego. Z tej racji konieczne wydaje się zachowywanie autonomii tych stowarzyszeń i organizacji a jednocześnie włączanie ich do realizacji ogólnego programu.

Rosnące zadania ochrony ludności przed różnymi zagrożeniami, a także wzrost zainteresowania sytuacjami i czynnikami kryzysogennymi sprawiają, że radykalnie zmienia się, a zarazem poszerza funkcja środków masowej informacji rozpatrywanych z perspektywy edukacji obronnej.

Oprócz ogólnych zadań edukacyjnych dotyczących obronności i bezpieczeństwa środki masowego przekazu powinny stać się częścią racjonalnej koncepcji informowania społeczeństwa o wszelkich zjawiskach, faktach i procesach mających związek z ochroną i obroną ludności. Właśnie wspomniana już powódź stała się znakomitą okazją do weryfikowania różnych form działalności informacyjnej, a jednocześnie odsoniła wiele obszarów niezrozumienia i niekompetencji ludzi.

Pomimo wielu uwarunkowań wynikających z treści prawa prasowego, a także wniosków z analizy doświadczeń NATO, warto już teraz rozpocząć prace nad koncepcją edukacyjną i informacyjną wykorzystania środków masowego przekazu w aspekcie bezpieczeństwa kraju.

* * *

W większości ocen i wniosków kładziemy nacisk na wyjątkową złożoność edukacji obronnej. Staramy się traktować ją jako immanentny składnik najszerzej rozumianej edukacji w naszym kraju, a jednocześnie ukazujemy jej odrębność i specyfikę.

Pojęcie edukacji obronnej czy też edukacji dla bezpieczeństwa z całą pewnością nie określa trafnie posiadanego zakresu treściowego. Nie chodzi przecież wyłącznie o obronę kraju przed wrogiem zewnętrznym, bowiem perspektywa konfliktu zbrojnego wyraźnie się oddala. Istnieje natomiast cały obszar zagadnień dotyczących ochrony ludności i dla nich nie znajdujemy właściwej nazwy.

Próba wprowadzenia terminu: „edukacja dla bezpieczeństwa” okazała się mało skuteczna. Jest to niewątpliwie powód do inicjowania dalszych poszukiwań.

Podobne trudności pojawiają się wówczas, gdy zamierzamy ująć edukację obronną w ramy określonego systemu lub modelu. Prawdopodobnie jest to zadanie wyjątkowo złożone i dotyczące wielu procesów edukacyjnych zupełnie ze sobą niepowiązanych rzeczowo i strukturalnie, ale służących realizacji wspólnego celu.

BIBLIOGRAFIA

1. Bloed A., Dwadzieścia lat procesu KBWE: od konferencji do współpracy, Warszawa 1995.
2. Bogusz J., Kosyrz Z., Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży, Warszawa 1979.
3. Człowiek jako obywatel, (red. M.Szyszkowska), Warszawa 1995.
4. Edukacja dla bezpieczeństwa (red. R.Stępień), Warszawa 1994.
5. Edukacja dorosłych w dobie przemian (Materiały z międzynarodowej konferencji w dniach 19-20 września 1993 w Toruniu pod red. E.A.Wesołowskiej), Toruń 1994.
6. Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego (red. R.Rosa), Warszawa 1993.
7. Gałganek A., Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym. Supercykle i wojna hegemoniczna, Poznań 1992.
8. Garlicki J., Społeczeństwo przyszłości, Warszawa 1995.
9. Informator Biura Współpracy ze Stowarzyszeniami, Warszawa 1994.
10. Komański J., Edukacja obronna społeczeństwa determinantem skuteczności przygotowania i funkcjonowania obrony terytorialnej, [w:] Edukacja dla bezpieczeństwa, Warszawa 1994.
11. Korzecki K., Edukacja obronna kadr kierowniczych państwa, [w:] Edukacja dla bezpieczeństwa, Warszawa 1994.
12. Koziej St., System obrony Rzeczypospolitej Polskiej, [w:] Edukacja dla bezpieczeństwa, Warszawa 1994.
13. Kulczycki R., Dworecki S., O zagrożeniach bezpieczeństwa Polski, „Myśl Wojskowa” 1994, nr 1.
14. Kunowski S., Podstawy współczesnej pedagogiki, Warszawa 1993.
15. Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza, (red. R.Stępień), Warszawa 1996.
16. Obrona Polski dziś i jutro, (red. A.Targowski), Warszawa 1993.
17. Problemy edukacji w procesie przemian ustrojowych, Toruń – Poznań 1993.
18. Raport o reformie szkolnej 1991 – 1993, „Informator Reforma Szkolna” (numer specjalny), Warszawa 1994.
19. Rosa R., Filozoficzno-metodologiczne aspekty edukacji dla bezpieczeństwa, „Kultura i Edukacja” 1995, nr 1.

20. Rotfeld A.D., Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi, Warszawa 1990.
21. Rudnicki B., Stępień R., Edukacja obronna społeczeństwa, (w:) System bezpieczeństwa Polski, Materiały z konferencji naukowej odbytej 4 i 5 listopada 1993 r. W AON, Warszawa 1993.
22. Słownik z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 1996.
23. Stefanowicz J., Rzeczypospolitej pole bezpieczeństwa, Warszawa 1993.
24. Stępień R., Szulc B., Rudnicki B., Drost M., Edukacja obronna, cz.I, Warszawa 1993.
25. Stępień R., Rudnicki B., Edukacja dla bezpieczeństwa, cz.II, Warszawa 1994.
26. Stępień R., Szulc B., Rudnicki B., Edukacja dla bezpieczeństwa, cz.III, Warszawa 1994.
27. Szulc B., Edukacja obronna w czasie przemian, [w:] Edukacja dorosłych w dobie przemian (red. E.A.Wesołowska), Toruń 1994.
28. Zubek J., Doktryny bezpieczeństwa, Warszawa 1992.
29. Żegnałek K., Edukacja obronna społeczeństwa, „Kultura i Edukacja”, 1995, nr 2.

WAŻNIEJSZE AKTY PRAWNE I POROZUMIENIA

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. O powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, (Dz.U. z 1992 r. Nr 4, poz.16, Nr 40, poz.174 i Nr 54, poz.254).
3. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r., Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. Nr 20, poz.104 i z 1990 r., Nr 14, poz.86).
4. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 listopada 1994 r. W sprawie wykazu zadań państwowych, które mogą być zlecane jednostkom niepaństwowym (Dz.U. Nr 131, poz.657).
5. Uchwała Pf 4/85 Komitetu Obrony Kraju z dnia 29 czerwca 1985 r. w sprawie szkolenia obronnego kadr kierowniczych i pracowników aparatu wykonawczego (Dz.Urz. KOK Nr 4, poz.28).
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 r. w sprawie powszechnej samoobrony ludności (Dz.Urz. Nr 91, poz.421).
7. Zarządzenie Nr 113/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 7 grudnia 1994 r. w sprawie wprowadzenia w Akademii Obrony Narodowej Wyższych Kursów Obronnych
8. Decyzja Ministra Obrony Narodowej Nr 55/MON z dnia 16.08.1993 r. w sprawie współdziałania Sił Zbrojnych RP ze Związkiem Strzeleckim „Strzelec” – Organizacją Społeczno – Wychowawczą.
9. Porozumienie o współpracy Związku Harcerstwa Polskiego z Ministrem Obrony Narodowej z dnia 6.12.1993 r.
10. Decyzja Ministra Obrony Narodowej Nr 70/MON z dnia 1.08.1994 r. w sprawie zasad i trybu współpracy jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej ze stowarzyszeniami prowadzącymi działalność związaną bezpośrednio z obronnością Państwa (Dz.Roz. MON Nr 2, poz.72).
11. Porozumienie zawarte 27 października 1994 r. pomiędzy Polskim Radiem S.A. a Ministrem Obrony Narodowej w sprawie produkcji i emisji programów radiowych o tematyce obronnej i wojskowej.
12. Decyzja Ministra Obrony Narodowej Nr 71/MON, z dnia 1.08.1994 r. w sprawie zasad i trybu postępowania organów wojskowych wobec fundacji, które wskazały Ministra Obrony Narodowej jako „właściwego ministra” ze względu na cele fundacji.

